

Toimetuse

Tiiu Erelt
Anu Ilus
Taima Kiisverk
Priit Pikamäe (peatoimetaja)
Virgo Saarmets
Hille Saluäär
Aime Vettik (tegevtoimetaja)
Karmen Vilms

Toimetuse aadress

Tõnismägi 5A
10119 Tallinn
Tel 620 8173

Väljaandja

Kirjastus Juura
Pärnu mnt 67A
10134 Tallinn
Tel 641 8519
Faks 641 8544
juura@juura.com
www.juura.com

Trükk

Tallinna Raamatutrükikoda

ISSN 1406-7374

SISUKORD

T. Kalmet. Monopoolsest õigusest ja avalikust huvist mitte ainult intellektuaalomandiõiguses	3
A. Vettik. Eesti õiguskeele korraldusest	14

KEELENÕUANNET

S. Mäearu. Mida EKI keelenõuandest küsitakse (7)	21
A. Mund. Vahemärgimuresid	27

TÕLKIMISEST

H. Saluäär. Ääremärkusi Tallinna Ülikooli õigustõlkeloengutelt 2006. aasta sügisel	34
---	----

UUSI RAAMATUID

T. Erelt. ÕS 2006	39
<i>In memoriam</i>	42

MONOPOOLSEST ÕIGUSEST JA AVALIKUST HUVIST MITTE AINULT INTELLEKTUAALOMANDIÕIGUSES

Sissejuhatus

*Publicum ius est quod ad statum rei Romanae spectat, privatum quod ad singulorum utilitatem pertinet*¹ – see Ulpianuselt pärinev määratlus on igale juristiks pürgijale üks esimesena õpetatavaid tarkusi. Kuigi tänapäeval on vaheteokriteerium huvi ja kasulikkuse alusel oma koha loovutanud muu hulgas subjekti- ja subordinatsioonikriteeriumidele ning mõned väidavad koguni, et postmodernses ühiskonnas ei olegi tarvidust avalikku ja erasfääri eristada,² ei saa eitada, et ühiskonnaelu eri valdkondades avalik ja erahuvi ning kasulikkus siiski vastanduvad.

Illustreerigem seda seisukohta keele näitel ja sellises õigusharus, kus keel on eriline tähendus – nimelt kaubamärgiõiguses. Kaubamärgiõigus tegeleb selliste keelenditega nagu lühendid, akronüümid, sõnad, fraasid, laused, milles nähakse ainuõiguse objekte. Kas kaubamärki moodustavat või selle koosseisus olevat keelendit saab kasutada kaubamärgi funktsiooni täitmiseks, ega see ei ole kaupade või teenuste suhtes kirjeldav või eksitav, kas sõna on muutunud tavapäraseks (üldiseks) seoses kaupade või teenustega või majandus- ja äritegevuses laiemalt jne – need on sõna tähenduse küsimused. Kogu õiguse keelelise eksisteerimise viisi juurde tulen artiklis edaspidi.

Huvide vastandumisest kaubamärgiõiguses

Kirjeldagem kõigepealt üht lahenduseta kaasust meile suhteliselt võõras jurisdiktsioonis – USA California osariigi omas, kus 12. oktoobril 2006 esitati hagi seoses tähisega ”Surf City”.³ Seda valikut õigustab nii erapooletus (mis saab meil olla tegemist Californiaga või sealsete hagejate ja kostjatega?) kui ka selliste juhtumite kui õiguse globaalsuse ilmingu võimalikkus Eestis.⁴

¹ Avalik õigus käsitleb Rooma riigi valdkonda, eraõigus aga seda, mis on üksikisikute huvides.

² See seisukoht on eriti omane feministlikele ühiskonnafilosoofidele, kes näevad avalikus sfääris (võimus) maskuliinset ja erasfääris naiselikku alget. Õigus näib olevat Gerald Turkelil, kes kirjutab, et õiguslike ja ühiskondlike tegevuste dihotomiseerimise asemel jäävad rangelt avalike ja eravaldkonna asjade vahele mitmesugused vahepealsed nähtused. “Shifts in the Private/Public Division: Greater Surveillance and Government Secrecy.” (*Amici*, Newsletter of the Sociology of Law Section of the American Sociological Association. Vol. 12 No. 1, lk 6; www.departments.bucknell.edu/soc_anthro/soclaw/textfiles/AMICI_fall04.pdf).

³ Vt <http://www.courthousenews.com/SurfCity.pdf>.

⁴ Patendiameti andmetel on Eestis kaitstud kaubamärgid “Suvepealinn Pärnu”, “Kevadpealinn”, “Talvepealinn Otepää + kujutis”, “Paide – Eestimaa süda + kujutis”, “Eestimaa süda”. Need kaubamärgid on registreeritud nende linna- ja valdadele, kellele vastavad kaubamärgid viitavad. Registreeritud ei ole kaubamärki “Veinipealinn”.

Nagu hagiavalduses väidetakse, pärineb surfamine Havai saartelt. Ameerikas hakkasid seda spordiala esmakordselt 1885. aastal harrastama Havai kuninganna Kapiolani noored sugulased, kes õppisid Californias San Mateo koolis. Surfati San Lorenzo jõe suudmes, kus asub Santa Cruzei linn. Kuna kuninglikud havailased ei jäänud seal viimasteks surfajateks, väidetakse hagiavalduses, et juba 1927. aastal viidati ühes ajaleheartiklis Santa Cruzile kui "Surf Cityle". Niisugune tähis läks käibe üle kogu maa. Santa Cruzei ettevõtjad kasutavad seda kõikvõimalike heategevusürituste puhul reklaamsärkidel ja suveniiridel praegugi. Hageja tegeleb "Surf City" suveniiride müügiga.

Hagi esitamiseks andis põhjuse kostja, kes hakkas teises California linnakeses, Huntington Beachis arendamise ja reklaamiga tegeldes kasutama tähist "Surf City USA". Aastal 2004 esitas ta USA patendi- ja kaubamärgiametisse oma kaubamärgi registreerimise taotluse. Kaubad, mille tähistamiseks registreerimistaotlus esitati, kattusid osalt nende kaupadega, mille kujundamisel oli varem Santa Cruzis kasutatud tähist "Surf City".

Hagiavalduse andmetel on USA patendi- ja kaubamärgiamet registreerinud neli taotluses märgitud kaubamärki, kuid mitte põhiregistris, kus tagatakse kaubamärgiomaniku ainuõigus, vaid lisaregistris, kus kinnitatakse kaubamärgi eristatavus. Sellisest registreeringust ei või eeldada kaubamärgi kasutamise ainuõigust, vaid üksnes geograafiliselt piiratud kasutusõigust.⁵ Hageja väitel on niisugused registreeringud kehtetud ning neist ei tulene kostja ainuõigus tähisele "Surf City" kogu riigis.

Kaasuse faktiliste ja juriidiliste asjaolude objektiivse hindamise teeb võimatuks kostja vastuse puudumine. Kuid see, milleni olen soovinud jõuda, avaldub juba refereeritud hagiavalduses: **probleem on ühtede isikute püüdes monopoliseerida sõnu või fraase ilmselt oma erahuvides, vastandudes sel viisil avaliku huviga kasutada neid sõnu ja fraase vabalt tavapärasel viisil.**

Eespool esitatud juhtum seostub Eestiski registreeritud kaubamärgiga "For dummies".⁶ Nagu viimati viidatud allikast selgub, on kaubamärgiomaniku range keelupoliitika toonud kaasa negatiivse suhtumise nii omanikusse kui ka tema kaupadesse.

Intellektuaalomandiõigused on suures ulatuses negatiivsed õigused (keelata oma intellektuaalomandi eseme loata kasutamine) ja kuuluvad eraõiguse valdkonda ses mõttes, et omaniku kohus on kaitsta oma vara (*ius civile vigilantibus scriptum est*⁷). Ent seejuures ei tohi unustada, et omaniku õigus ja vabadus on piiratud teiste isikute õiguste ja vabadustega.

⁵ Eesti kaubamärgiõigus niisugust lisaregistrit ei tunne.

⁶ Vt nt "Dealing with Dummies, For Dummies***", <http://www.calacanis.com/2006/02/08/dealing-with-dummies-for-dummies/> ning "What Lawyers Do for Fun" <http://www.ucolick.org/~de/idgNonsense.html>.

⁷ Tsiviilõigus on kirjutatud ärkvelolijatele, s.o valvsaille, tähelepanelikele inimestele.

Kindlasti ei nõustu siin minuga paljud autoriorganisatsioonide esindajad, kes leiavad, et just riik peaks õigusrikkumisi ära hoidma ja rikkujaid karistama. Nende huvi on mõistetav, kuid ma arvan, et riik ei peaks immateriaalse vara omanikku abistama proportsionaalselt rohkem kui materiaalse vara omanikku. Riigi põhiülesanne on luua selles valdkonnas tingimused, et iga omanik saaks oma vara kaitsta.

Fraasi “For dummies” kasutajad, kellele kaubamärgi omanik on saatnud selle kasutamise keelde, on end kaitstes tuginenud õigusele kasutada kaubamärki mittetulundusliku eesmärgiga või uudistes. Kuid tugineda võib ka põhiõigustele, nagu sõnavabadus või õigus privaatsusele, ning vabadusele kasutada kaubamärki ausal viisil (*fair use*), s.o tingimusel, et ei rikuta kaubamärgiomaniku põhjendatud majandushuve (nt ei pakuta konkurentsi kaubamärgiomaniku pakutavatele kaupadele või teenustele). Kas Wikipedia artikkel “Wikipedia: Image copyright issues for dummies”⁸ on kõnealuse kaubamärgi ebaaus kasutusviisi ja kaubamärgiomaniku ainuõiguse rikkumine – see jäägu igaihe hinnata. Usun, et ei ole.

Tänapäeva kaubamärgiõigus annab omanikule õiguse keelata kaubamärgi kasutamist ka nende kaupade ja teenuste puhul, mida kaubamärgiregistris loetletud ei ole. Seda selleks, et vältida kaubamärgi hajutamist, mis võib toimuda nii kaubamärgi loodud maine ärakasutamisel kui ka selle eristusvõime kahjustamisel (nt kui pakutavad kaubad või teenused on kehveima kvaliteediga kui kaubamärgiomaniku omad). Keelamisega ei kaitsta avaliku huvi silmas pidades mitte niivõrd tarbijat, kuivõrd neid, kes on harjunud teatud märgi tähendusega, mida hajutatakse ja lahjendatakse. Seejuures on avalikule huvile ohtlik, kui hajutamiskeeld ulatub ka väljapoole kaubandussfääri ning hakkab konkureerima põhivabadustega.

USA-s kehtivat *Lanham Acti* on seoses sõnavabadusega tõlgendatud nii, et keelatava hajutamise tegevust juhul, kui võõrast kaubamärki kasutatakse ainult kaubatehingu ettepaneku tegemiseks. Mänguasjade tootja Matteli hagi Taani ansambli Aqua vastu, kes kasutas oma hitis “Barbie Girl” Matteli kaubamärki, leiti, et hajutamist ei toimunud, sest tegemist oli paroodiaga, mitte pelga reklaamiga.⁹

Kaubamärgiteemat kokku võttes võib nõustuda Briti kaubamärgiõiguse avalikku huvi kaitsvate maksimidega vähemalt selles osas, et keel vajab kaitset ning et kaubamärgi registreerimise lävi peaks olema küllalt kõrge, säilitamaks tavakeelt selle loomulikus seisundis. Mingil juhul aga ei tohiks kaubamärgiomanik kuritarvitada oma õigust kui tseensuuri- või kontrollivahendit,¹⁰ iseäranis väljaspool kaubandusvaldkonda.

Viis, kuidas mõista õigusi

Peatugem nüüd ühel võimalikul, minu arvates üpris tavapärasele keelekasutusele rajatud õiguse mõistmise viisil.

Õigus on miski, mida tuleb mõista. Ja õigust võib mõista mitut moodi. Esiteks, õigusemõistmine on protsess, milles osaleb päevast päeva kohus. Teiseks, õigust võib mõista nii

⁸ http://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Image_copyright_issues_for_dummies.

⁹ Vt **J. Bosland**. The Culture of Trade Marks: An Alternative Cultural Theory Perspective. – Intellectual Property Research Institute of Australia Working Paper No. 13/05, June 2005, lk 30. www.law.unimelb.edu.au/ipria/publications/workingpapers/2005/WP13.05.pdf.

¹⁰ Vt **M. Richardson**. Trade Marks and Language. – Sydney Law Review. Vol. 26, 2004, lk 193–220.

jurist, filosoof kui ka tavainimene – kuid igaüks omamoodi. Tegemist ei ole lihtsalt homonüümse või polüsemse fraasiga. Selles väljendub kogu õiguse iseloom siin kirjeldatud viisil.

Põhiseaduses öeldakse, et õigust mõistab kohus. Väidan vastu: õigust võib mõista igaüks, kuid igaühe sõnal ei ole kaalu. Kui on öeldud, et õigust mõistab kohus, tähendab see, et kohus – spetsiaalne institutsioon, institutsioonide või instantside võrgustik, mis on loodud samuti põhiseaduse alusel, – mõistab õigust viimasena, kaalukalt ning riigikohtu puhul selle territoriaalse ühiskonna poolt garanteeritult. Õigus, mida kohus mõistab, on praktiline, tegelik ja toimiv ehk kehtiv õigus.

Mingis ühiskonnas toimivat õigust nimetatakse erialakeeles *objektiivseks õiguseks*, kuigi sõna *objektiivne* on ilmselt liigne. *Objektiivse õiguse* mõistet kasutatakse peamiselt siis, kui tekib vajadus vastandada seda *subjektiivse õiguse* mõistele. Tegelikult on õigus pigem *intersubjektiivne*.¹¹ Kohus, mõistes poolte vahel õigust, ei ole muud kui kolmas subjekt, kelle otsusel on suhteline objektiivsus küll poolte, kuid mitte tema enda suhtes. Juhul kui kohtuotsust saab edasi kaevata või revideerida, võib selguda, et ka kohtuniku hinnang õiguse kohta oli liiga subjektiivne.

Termin *objektiivne õigus* jätab õigusest mulje kui millestki abstraktsest. Kuid õigus elab koos ühiskonnaga ja on iga juhtumi puhul konkreetne. Õigus elab, õigust luuakse juhtumist juhtumisse. Õigust on vaja iga kord uuesti mõista. Igavese või ka lühemat aega muutumatu objektiivse õiguse kehtestamine on illusioon, nagu seda on peale Justinianuse taibanud teisedki valitsejad. Selleks et õigus saaks eksisteerida, peab ta toimima, mis tähendab vältimatult protsessi.¹² Protsessi käigus esitatakse faktide ja õiguse kohta verbaalseid argumente, millest järeldub, et õigus on peaaegjalikult keeleline nähtus.

Õigus elab, sest ta reguleerib elavate inimeste, mitte programmi järgi tegutsevate robotite või *zombi*'de tegemisi. Õigus ei mõjuta niivõrd inimesi, kuivõrd inimesed õigust. Kui öeldakse, et õigust rikutakse, siis tähendab see, et õigus on midagi habrast ja kättesaadavat, mitte transtsendentne ega ideaalne puutumatu suurus. Ja vastupidi, kui õigust austatakse, ei ole see kultus, kuigi ka rituaalidel ja vormelitel on õiguses oluline koht. Õigus ei ole omaette eesmärk, mida kummardada, vaid vahend, millega rahuldatakse mõistlikkuse piires oma vajadusi ja teostatakse oma huve.

Õigusnormide¹³ samastamine seaduse või tavalause sisuga, nagu seda sageli tehakse, ei ole samuti täpne ega vajalik. Nagu juba märgitud, on õigusemõistmine kohtu pädevuses.

¹¹ Vt **R. Müllerson**. *Ordering Anarchy – International Law in International Society*. The Hague 2000, lk 47.

¹² Sealsamas, lk 47–48.

¹³ Normi all mõistetakse mõõdupuud, millega mõõdetakse tegusemist (deskriptiivses mõttes), ent millega kirjutatakse ette ka tegusemise viis (imperatiivses mõttes). Esimest, deskriptiivset tähendust pean primaarseks nii ajaloolises kui ka olulisuse mõttes. Deskriptiivses mõttes õigusnormid kirjeldavad õigust nagu loodusseadused loodust: **regulatsioonid** *tunduvad kirjutavat ette* näiteks planeetide liikumist, nii ka õigusnormid *tunduvad kirjutavat ette* isikute käitumist ühiskonnas.

Kõikvõimalikud argumendid, millele seejuures toetutakse – kaasa arvatud õigusargumentidena kasutatavad seadused, tavad ja lepingud – on materjal, mida kohus võib kasutada või mitte.

Kohus peab mõistma õigust. Kui öeldakse, et kohus peab järgima seadust või mõistma õigust seaduse järgi, ei tähenda see seadustähe pimedat järgimist. Seda asjaolu on võimalik ajalooliselt selgitada. Varasemas õiguses, ent ka mõnes kehtivas õiguses on olnud seaduse osakaal väike: õigust on leitud tavadest või põhimõtetest. Tavanormid ja põhimõtted ei ole kirjalik õigus, mida oleks võimalik lugeda, need tuleb enne õigusemõistmist kindlaks teha (eraldi tuleb kindlaks teha normi sisu ja selle õiguslikult sidu iseloom). Seejuures otsustab kohus, kas neid aluseid saab ja tuleb õiguseks pidada. Kriitiline suhtumine argumentidesse on säilinud ka seadusi kohaldades: kohtunik peab põhimõtteliselt peale normi kindlaks tegema ka selle õigusliku siduvuse.

Siiski ei tule aru saada nii, nagu oleks kohtunik õigust mõistes täiesti vaba. Suur osa õiguslikust materjalist on presumeeritud, aksiomaatiline. Nii eeldatakse peaaegu üldiselt selliste lihtsate põhimõtete nagu *nemo iudex in causa sua*, *audiatur et altera pars* ja *pacta sunt servanda*¹⁴ kehtivust, nagu ka seda, et legitiimsele (millesse on tarvis suhtuda kriitiliselt) korrale tuleb alluda, ning seda, et põhiseadus kehtib (ja järelikult, vähemalt formaalselt, tuleb eeldada ka põhiseaduse alusel vastuvõetud seaduste kehtivust). Viimasest printsiibist lähtudes võib eeskätt riigiõigusest peaaegu alati rääkida kui seadusõigusest. Kuid õiguse presumptiivsus ei tähenda, nagu võiks mõnes ühiskonnas olla kehtivaks õiguseks ka vastupidised põhimõtted.

Mida enam kohus õigust mõistab, seda reaalsemaks õigus ühiskonnas muutub. See ei tähenda, nagu ei eksisteeriks ilma kohtu tegevuseta üldse mingit õigust. Kohus, nagu muudki õigusinstitutsioonid, on oma funktsioonilt võrreldav arsti funktsiooniga meditsiinis või vaimuliku funktsiooniga religioonis. Meditsiin, religioon ja õigus, kuigi algelised ja palju looduslähedasemal kujul, on olemas ka ilma nende valdkondade professionaalide ja institutsioonideta. Nagu arsti puudumise korral tegeleb igaüks oma tervisega ise, nii ajab ka igaüks taga oma õigust ja mõistab seda omamoodi. Igaüks arvab, et tal on õigus, ning toetab seda oma argumentidega, et tema väide ei jääks paljasõnaliseks. Kuid mitte iga arvamus õiguse kohta, mida võiks nimetada ka subjektiivseks õigusemõistmiseks, ei tarvitse olla õige.

Ainult siis, kui igaühe mõistetud õigused vastavad kehtivale ehk kohtu mõistetud õigusele, teisiti öeldes, kui igaühe mõistetud õigust toetavad kehtiva õiguse argumendid, õigusnormid, on tegemist õigusega. Seejuures öeldakse, et isikule kuulub subjektiivne õigus. Kohtu otsus annab inimese teadmisele oma õigusest reaalse õiguse kvaliteedi. Kuid on ka vastupidi: isegi siis, kui isik ei mõista endal mingit õigust olevat, võib kehtiv õigus seda talle ette näha. Selles mõttes on õigus tõepoolest objektiivne, subjekti usust ja arvamusest sõltumatu.

¹⁴ Mitte keegi ei ole kohtunik omaenda protsessis. Võetagu kuulda ka teist poolt. Lepingutest tuleb kinni pidada.

Mida anarhilisem on ühiskond, seda kaalukam on igaühe arusaam oma õigusest. Ka kohus ei hakka õigust mõistma omal initsiatiivil, vaid lahendab subjektide erisugustest õigusarusaamadest tekkinud vaidluse. Oluline on märkida, et kohtu institutsioon kitsamas tähenduses ei ole õiguse olemasoluks mõõdapääsmatu. Sellise süsteemi parim näide on tänapäeva rahvusvaheline avalik õigus, kus kohtu poole pöördumine on pigem erand kui reegel. Rahvusvahelise avaliku õiguse tülid lahendatakse sageli kohtuväliselt, nt läbirääkimiste, vahekohtu, vahenduse või heade teenete abil. Kohtu osaks on olla kolmas erapooletu isik, kelle otsuse ja juhendamise autoriteeti õigusvaidluse pooled eeldamisi tunnustavad. Kolmas isik ei pea tingimata olema institutsionaalne kohus. Ka vahekohus või lepitaja võib täita kohtu funktsiooni.

Õigustülisid, mida potentsiaalselt lahendab kohus, on võimalik lahendada ka kolmanda isikuta, s.o läbirääkimiste ja lepingutega. Pooled on säärasel juhul ise endile kohtunikuks. Seda võimalust võidakse kasutada ka vägivalda tekitamiseks. Näiteks arhailises õiguses jumalakohtu rakendamisel või rahvusvahelises praktikas võib juhtuda, et üks tülipool on *judex in causa sua*.¹⁵ Kuigi õiguse arenedes on püütud vältida jõu ja rikkuse mõju õigusemõistmisele (nt keskaegse jumalakohtu keelamine, rahvusvahelises õiguses sõja tunnistamine õigusvastaseks), ei tasu vägivallase õiguse olemasolu eitada praeguseski maailmas. Ka meie ajal ei soosi reaalne õigus alati neid, kes on ausad ja tagasihoidlikud, vaid sageli neid, kes on kavalad ja võimukad. Nii ei ole see ainult kohtuväliselt, ka kohtus mõjutab otsust mõnikord parem advokaat, kes sõltub kohtualuse paremast maksevõimest. Niisugune on tegelik olukord, mis on kaugel ideaalist. Kuigi sõna *õigus* viitab ka *õiglusele* (sirgjoonelisusele, aususele), tuleks õiglust käsitada kui õiguse ülesannet või projektsiooni, mille poole kehtiv õigus liigub, mitte kui olemasolevat ideed, millest kehtiv õigus platonliku anamneesi teel lähtub. Nii nagu sõna *õiglus* on tuletatud *õigusest*, nii tekib õiglus õiguse toimides, mitte vastupidi.

Õigus on lahutamatu seotud kohustustega.¹⁶ Õiguse sisulist iseloomu ongi mõistetud kui juriidiliste kohustuste vastavust subjektiivsetele õigustele. Just see eristab õigust muudest normisüsteemidest. Moraalne õigus on mõiste, mis jääb üpris ebaselgeks.¹⁷ Õigusnormidest erinevad normid, nt moraali-, usu- ja viisakusnormid või ka tehnilised normid, võivad küll ette näha kohustusi, kuid kui need ei ole vastavuses teiste isikute või kogu ühiskonna õigustega, ei ole tegemist õigusnormidega.

¹⁵ Kohtunik iseenda asjas.

¹⁶ Esitatud kontseptsioon on teadlikult lihtsustatud ja ebatäpne Wesley Newcomb Hohfeldi nelja mõistepaariga võrreldes (õigus nõuda – *duty*; vabadus ehk privileeg – õigusetus; võim ehk pädevus – *liability*; immuuteet – pädevusetus). Lihtsustamist selgitab see, et vabadusele korrespondeeruv õigusetus on ühtlasi kohustus vabadust tunnustada, *liability* on kohustus alluda ja pädevusetus kohustus mitte sundida.

(W. N. Hohfeld. Some Fundamental Legal Conceptions as Applied in Judicial Reasoning. – 23 Yale Law Journal 16 1913/1914, viidatud Analytic Jurisprudence Anthology. Ed. A. D'Amato. Cincinnati: Anderson Publishing, 1996, lk 169–170 kaudu.)

¹⁷ Vt L. I. Petražickij. Teorija prava i gosudarstva v svjazi s teorijej nravstvennosti. Izd. vtoroe, ispravlennoe i dopolnnoe. Tom II. Sankt-Peterburg, 1910; idem: Vvedenie v izuēenie prava i nravstvennosti. Osnovy ēmocial'noj psihologii. Sankt-Peterburg, 1908.

Eri kultuurides prevaleerivad kas õigused või kohustused, kuid olemas on igal juhul mõlemad. *Opinio juris sive necessitatis*¹⁸ kui kriteerium, mis näitab tava õiguslikku iseloomu ja võimaldab eristada seda õigusvälistest kommetest, põhineb subjekti võetud kohustusel (kohusetundel, millele vastanduvana tunnustatakse õigust), mitte väitel, et tal on õigus. Teiselt poolt, kui kellelgi ei ole õigust nõuda mingi kohustuse täitmist, sh selle saavutamiseks kohtusse pöörduda, ei ole ikkagi tegemist õigusega, vaid muud liiki kohustust deklareeriva normiga.

Igaühe ja kohtu kui autoriteetsel kolmandale tasandile lisandub õigusemõistmisel veel üks tasand – mitte enam teiste suhtes hierarhiline ja ka mitte praktiline. Nimelt tasand, mida täidavad juristid, poliitikud ja filosoofid, kes ei tegele mitte oma, vaid võõra õigusega. Juristid püüavad nii kohtuväliselt kui ka kohtumenetluse käigus ennustada, milline on kehtiv õigus või millise otsuse kohtunik teeb, mitte kommenteerida kehtivat õigust, sest see muutub pidevalt.

Filosoofid ja poliitikud ei piirdu kehtiva õiguse ennustamisega, vaid loovad ja kultiveerivad ettekujutust, missugune kehtiv õigus olema peaks. Nii on modernses ajaloos sündinud õigusest kaks domineerivat ettekujutuste suunda: loomuõiguslus (õigusnaturalism) ja õiguspositivism. Kummalgi on õigusest erisugune arusaam. Õigusnaturalistide ettekujutuse kohaselt on õigus ratsionaalne ja ideaalne, universaalne kategooria, millest maised õiguskorrad peaksid mõõtu võtma, et olla õiged. Loomulik õigus esitab normid, missugune õigus peaks olema. Õiguspositivistide ettekujutuses samastub õigus seadusega või vähemalt seaduses kehtestatud normiga, mis on valitseja käsk, tema kehtestatud, ning mingit muud õigust maise õiguskorra jaoks olemas ei ole. Kohtu ülesanne on olla seaduse teener. Mõistagi on siin mõlema koolkonna seisukohti üldistatud.

Seadus on õiguse kehtestamise vorm. Tinglikult võib seadusena mõista ka tekste, mis ei ole seadused õigusterminoloogia täpses mõttes, näiteks konstitutsiooni, lepingut, määrust, põhikirja. Nagu juba märgitud, ei ole seadusel õiguse kehtivuse suhtes määravat tähendust, kuid tal võib olla ja on suur tähendus presumeeritava argumendina, millest kohtud õigust mõistes lähtuvad. Kui on tarvis tuvastada, milline õigus mingis ühiskonnas kehtib, on kohtunike praktika (sest see erineb kohtuti ja võib muutuda) või ühiskonna käitumise (sest selle kohta ei ole veel kohus otsust teinud) uurimisest otstarbekam uurida seadust, mis võib tõenäoliselt saada tänase või homse kohtuotsuse aluseks.

Muude õigusvormide, nagu tava ja põhimõtete ees on seadusel üks eelis: ta on tekst, mis on kergesti käsitatav nii ülekantud kui ka otseses tähenduses (kuigi ka hõlpsasti väärt mõistetav). Seadusel on autor, kelle kavatsus – kuigi raskesti tuvastatav – on oluliselt paremini aimatav kui tava või õiguspõhimõtte taga olev püüe või eesmärk. Teksti saab käsitleda grammatiliselt, selles kasutatud mõisteid võib süstematiseerida. Seega on sea-

¹⁸ Printsip, mille kohaselt tava õigusliku iseloomu määrab isikute veendumus, et vastava tava järgimine on juriidiliselt kohustuslik ja nõutav.

dusel õiguses tähtis koht. Õigusel on kalduvus redutseeruda tekstiks, sest see on lihtne. Õigus muutub üha enam tekstikeskseks, kuid väär oleks õigust seadusest tuletada. Seadus nagu õigluski on õiguse projektsioon, kuid erinevalt õiglusest pole see mitte sisuline, vaid vormiline. Seadus on vormel, milles õigust püütakse üldistada. Tuleb tähele panna seda, et seadus üksi ei ole õigus: on üsnagi palju kehtestatud seadustekste, mida ei ole kunagi rakendatud.

Õigusest räägitakse kord ainsuses, kord mitmuses. Õigused, nagu ka õigus, on mitmeta-sandilised mõisted. Ühelt poolt on olemas igauhe õigused, teiselt poolt eri kohtunike õigused, juristide, filosoofide õigused ja tervete ühiskondade õigused. Viimaseid võidakse nimetada ka õiguskordadeks. Ühiskonnaõigused eksisteerivad paralleelselt ning inimesed kuuluvad korraga mitmesse õigusse (inimestel on õigused ja kohustused korraga nii riigi-kodanikena, rahvusvahelise ühiskonna erisubjektidena, kirikute ja klubide liikmetena jne).

Õiguskorrad võivad olla paigutatud hierarhiliselt, nagu rahvusvaheline õigus, riigiõigus ja klubiõigus. Sel juhul on üks õigus teise õiguse liige või subjekt ning seda suhet saab pidada teatud legitiimatsiooniks väljastpoolt (vastandatuna legitiimatsioonile seest, liikmete poolt). Kui eespool on öeldud, et igauhe mõistetud õigused on õigused vaid juhul, kui need vastavad kehtivale õigusele, on ka õiguskord õiguspärane üksnes siis, kui seda vaatab õiguse subjektina hierarhiliselt kõrgem õigus. Näiteks on klubiõigus legitiimne, kui klubi põhikiri vastab riigi põhiseadusele ja seadustele, riik on rahvusvahelise õiguse subjekt, kui teda tunnustavad teised rahvusvahelise õiguse subjektid rahvusvahelise õiguskorra reeglite järgi jne. Teisalt, kuritegeliku grupi õigus ei ole riigi silmis legitiimne, sest kuritegeliku grupi õigus ei vasta riigiõigusele.

Kuigi peaaegu iga õiguskord kaldub autonoomsuse poole, on olemas õiguskordi, mis ei tunnista oma kuulumist õigushierarhia alamatele astmetele, nad on suveräänsed selle sõna ränges mõttes. Neid võib nimetada ka universaalseteks õiguskordadeks. Rahvusvaheline õiguskord on üks selliseid, tuletades oma suveräänsuse sellest, et seda tunnustavad kõik territoriaalsed õiguskorrad, mis on harjunud käsitama end suveräänsena. Osa religioos-seid õiguskordi peab end samuti suveräänseks, sest need on legitimeeritud transsenden-taalselt, jumaliku ilmutuse kaudu.

Õiguskordade suveräänsus rajaneb seega enamasti usul. Siin on seos normide vahel, mis üksteist toetavad: riigid kultiveerivad usku rahvuslikku või muusse identiteeti, et luua sisemist legitiimatsiooni riiklikule õiguskorrale, rahvusvaheline ühiskond kultiveerib usku oma universaalsusesse ja inimeste ühtekuuluvusse, religioonide legitiimatsioon tuleneb vastuvaidlematult usust. Samas kasutatakse õigust vahendina nende uskude püsivust kind-lustades – kõige rängemad kuriteod religioos-õiguses on seotud apostaa- si (usust taga-nemine) ja hereesiaga (usu moonutamine), kõige rängemad riiklikud kuriteod on seotud reetmisega.

Kas ainuõigus õigusele?

Sõnad, fraasid ja laused peaksid säilitama oma tavapärase tähenduse, nende monopoli-seerimine ei ole õigustatud. See ei puuduta üksnes kaubamärkides kasutatavaid keelen-deid, vaid ka õigust ennast, mille eri tähendusi on püütud eespool avada.

Õigust kasutatakse tavakeeles väga mitmesugustes kontekstides. Kui midagi väidetakse või õigustatakse oma tegu, võidakse öelda: “Mul on õigusi.”¹⁹ Õigus võib pakkuda selle omajale rahulolu ka siis, kui keegi sellega ei nõustu. Kuid tõsisemalt saab õigusest rääki-da vaid juhul, kui teised inimesed seda tunnustavad, eriti siis, kui nad tunnistavad oma kohustust või eksimust. Kui õigus jääb tunnustamata ja deklaratiivseks, pole võimalik kindlaks teha, kas tegu ikka on õigusega.

Õiguse jaotamine n-õ juriidiliseks ja mittejuriidiliseks õiguseks tekitab kunstliku vastu-rääkivuse. Kui Ludger Müller on õiguse iseloomuliku tunnuseks (eriti õiguse ja moraali eristamisel) nimetanud juditsiabiliteeti²⁰, siis on õigus järelikult määratletav vormi, mitte sisu kaudu. Õigus on üldine keelelis-kultuuriline mõiste, mida ei tunta üksnes juristide maailmas (kui pidada juristideks vaid professionaale), veel vähem seostub see riigi ja selle kehtestatud seadusega. Juristidel, arvan, tuleks küll rohkem rõhku panna igasuguse-le õigusele.

Kontseptsioon, mille kohaselt *on õigus riigi loodud sunniga tagatud normide süsteem*,²¹ ei ole kooskõlas viisiga, kuidas tavalises keeles õigusest räägitakse. Õigus on nii enne riiki, väljaspool riiki kui ka riigiõiguse kõrval. Esiteks, laused, nagu “Meil on õigus tea-da”, “Igal lapsel on õigus piparkoogile”, “Villul võib isegi õigus olla” ja “Targem annab järele, olgugi tal õigus”²², on õiguslaused, kuigi ehk mitte traditsioonilises juriidilises mõttes, ja neid on juristidel mõtet analüüsida. Teiseks, riik ei alga tühjalt kohalt. Kui tunnistada ratsionalistide ühiskondliku kokkuleppe teooriat, tekib juriidiline küsimus, millisele õigusele see kokkuleppe allub. Edasi, riikide kõrval on tunnustatud õigussüsteeme või -kordasid, millest osa ei vaja riiklikku legitimatsiooni isegi siis, kui riik seda soovib anda. Ja kõige viimasena, on olemas ka õigussüsteeme, mida riik ilmselgelt tau-nib, kuid mis on sellegipoolest toimivad, nagu mässuliste, kurjategijate ja põhjakihtide

¹⁹ Vrd **J. Donnelly**. *Universal Human Rights in Theory and Practice*, 2nd Edn. Ithaca/London. 2003, lk 7–10, kus alustatakse õiguse mõtestamist keelekasutuse kaudu.

Tunnistan, et kõik analoogiad ja assotsiatsioonid õiguse sõna ja mõiste käsitluses selles ja järgnevas osas ei pruugi ületada eesti keele piire, kuid olgem ausad: universaalset keelt sotsiaalteaduslike probleemide lahendamiseks ei ole olemas ning universaalsete teooriate kui teatud suurte narratiivide otsimine on seega pigem mütoloogiline, mitte teaduslik tegevus.

²⁰ **L. Müller**. *Kirchenrecht – analoges Recht? Über den Rechtscharakter der kirchlichen Rechtsordnung*. St. Ottilien 1991, lk 79.

²¹ Seda käsitlust on nimetatud ofitsiaalseks õiguseks (nt L. Petražickij, E. Trubeckoj), mille vastandina on käibel ebaofitsiaalne õigus (vt Birminghami ülikooli ajakirja *Journal of Legal Pluralism and Unofficial Law* – <http://www.jlp.bham.ac.uk/volumes/index.htm>).

²² Katked pärit Google'i otsingust märksõna *õigus* järgi.

õigused. Iga ühiskond on ühtlasi õiguskord ja alles õiguse olemasolu võimaldab kõnelda ühiskonnast.

Viidatud õiguskorrad ei moodusta ühtset hierarhilist süsteemi, milles konfliktid on välditud, kuigi osa õiguskordi võivad sõltuda omavahelisest tunnustusest. Nii saab õiguse monismist²³ rääkida vaid tingimisi ja piiratult. Tegelikult valitseb õiguslik paljus, s.o olukord, milles isik võib olla ühel ja samal ajal mitme õiguskorra subjektina vägagi vastakate õiguste ja kohustuste kandja, omades seega mitut paralleelset identiteeti. Milline identiteet prevaleerib, ei ole eeldamisi kindlaks tehtav, vaid sõltub väga palju isiku väärtuseelistustest, mida saab välise sunniga ainult näiliselt mõjutada.

Seetõttu võivad õiguse täielikul riigipoolsel monopoliseerimisel olla sama negatiivsed tagajärjed kui kaubamärgiomaniku ülirangel keelupoliitikal. Kui kaubamärgiomaniku õiguse piiride ületamisele reageeritakse vastavate kaupade ostmisest loobumisega, siis riigi täieliku õigusmonopoli ehk õigustotalitarismi korral hakkavad alamad otsima uut identiteeti ja õiguskorda. Samuti ei saa inimesi kui tahes drakoonilise seaduse ja sunni või terroriga veenda selles, et nende arusaamine õigusest ja kohustusest on ebaõige või nende valitud identiteet väärtusetu. Kaugemas perspektiivis saab revolutsioone ainult edasi lükata, mitte ära hoida.

Nagu öeldud, on mõnel juhul eri õiguskordade konflikt välditav seetõttu, et need on kas täielikult või osaliselt hierarhilistes suhetes. Näiteks eelistatakse monistlikus riigis rahvusvahelise õiguse norme üldjuhul riigisisestele. Euroopa Ühenduse õiguses tunnistatakse teatud valdkondades Euroopa õiguse ülimuslikkust, mistõttu tuleb konfliktisituatsioonid kohaldamata jätta isegi riigisisene põhiseadusnorm, riigi poolt tunnustatud põhikirja sätted on tühised jne. On ka juhtumeid, kus konflikt kõrvaldatakse õigusesisese põhimõttega nagu juudi religioosses õiguses.²⁴

Teiselt poolt on õiguskordi, mis ei kuulu mingisse hierarhilisse süsteemi ja mille puhul on konfliktid raskesti välditavad, nt terroristide või maffia puhul.

Kas riigil on selliste õiguskordade suhtes mingisugune ainuõigus? Nagu kaubamärgiomaniku ainuõigus on piiratud kaubamärgi funktsiooniga eristada ühe isiku kaupu ja teenuseid teise isiku samaliigilistest kaupadest ja teenustest ning on seega kaubandusliku iseloomuga, on ka riikliku õiguse prevalents seotud riigi mõtte ja eesmärgiga, mis ei ole universaalne ja totaalne, vaid piiratud.²⁵ Teiseks piirneb riigi jurisdiktsioon mõistagi kindla

²³ Õigusmonismi hea näide on Hans Kelseni kantiaanlik lähenemine rahvusvahelise ja riikliku õiguse suhtele, mille kohaselt riik, olles osa rahvusvahelisest õiguskorrast, ei ole enam iseseisev õiguskord, vaid osaõiguskord.

²⁴ Juudi õigust tuleb vajaduse korral muuta vastavaks asukohamaa õigusele, kui see on võimalik toora põhiprintsiipi rikkumata. Kui riigi käsk läheb vastuollu toora käskudega, tuleb eelistada Jumalale antud vannet. (A. Cohen. Everyman's Talmud. The Major Teaching of the Rabbinic Sages. New York 1995, lk 190.)

²⁵ Küsimust, milline on riigi mõte ja eesmärk, ei saa siin ruumipuuduse tõttu põhjalikult käsitleda. Lühidalt ja üliabstraktselt pakun, et see on seotud *rahu tagamisega* teataval territooriumil. Siin assotsieeruvad nii *Pax Romana*, *Pax Iroquoia* kui ÜRO harta *rahuarmastavate riikide* kontseptsioon.

territooriumiga. Selle piiride tunnetamata jätmisel ületatakse oma õiguse ja tegevusega riigi pädevust, tungitakse naaberriikide vabaduse, autonoomia ja privaatsfääri.²⁶

Kokkuvõte

Kaubamärgiomaniku ainuõigus on piiratud kindla tegevussfääriga, milleks on kaubandus, ning ainuõiguse õigustus lähtub mingist kaitstavast avalikust huvist, nt tarbijakaitsest, mõiste hajutamise vältimise vajdusest. Eri õiguskorrad oma vägagi keerukates vastastikustes suhetes muudavad küsitavaks ofitsiaalse käsitluse õigusest kui üksnes riigi tagatud normisüsteemist. Kuigi riigil on kindlasti oma üldistele huvidele vastavad eesmärgid ja funktsioonid, ei tohiks riigis näha õiguse monopolisti. Iga riigi õigus peaks olema otse või kaudselt põhjendatav üldise huviga.

TANEL KALMET,
Akadeemia Nord dotsent,
filosoofiadoktor (õigusteadus)

²⁶ Riigi õigus, mille ülesanne on laiem kui tema kitsama põhieesmärgi saavutamine, peab samuti olema põhjendatud avaliku huvi ja kasulikkusega.

EESTI ÕIGUSKEELE KORRALDUSEST¹

Õiguskeele korralduse põhimõtete kujunemine

Eesti õigusoskuskeelest saab tõsiselt rääkima hakata alates möödunud sajandi kahekümnendatest aastatest, pärast seda kui oli tekkinud iseseisev Eesti riik.² Noor Eesti ühiskond vajab toimimiseks oma õigussüsteemi, mida hakati rajama seadusi luues ja eestikeelset õigusõpet arendades. Kuigi seaduseelnõusid valmistati ette pealinnas, koondus oskuskeeletootöö tol ajal peamiselt Tartusse, kus oli asjakohane ajupotentsiaal ülikooli ja Õigusteadlaste Seltsi näol.

1920. aastal moodustas Õigusteadlaste Selts õigusterminoloogiakomisjoni. Selle etteotsa sai jurist **F. Karlson**.³ Keelemehena nõustas komisjoni **J. V. Veski**, eesti keelekorraldusliikumise juhtfiguur ja oskuskeele arendamise üldpõhimõtete väljatöötaja.⁴ Need kaks meest kandsid pearaskust esimese iseseisvuse aegse emakeelse õigussõnavara kujundajatena.

Komisjonis arutati läbi kõigi valmimisjärgus olevate eelnõude mõistestik ja terminoloogia. Aeg-ajalt peeti üsnagi ägedaid sõnalahinguid. Kokku saadi tihti, nt aastatel 1920–1934 peeti umbes 450 mitmetunnilist töökoosolekut. Koosolekutele eelnesid ja järgnesid täpsust ja aega nõudvad täiendused-täpsustused. Juriidilise üldsuse kaasamiseks hakati komisjonis heakskiidetud oskussõnade loetelusid avaldama kuukirjas Õigus.⁵

1934. aastal ilmus komisjoni tööd kokku võttev “Õigusteaduse sõnastik”, esimene oma-alaoline. Selle lisas esitasid koostajad J. V. Veski ja F. Karlson õiguskeele korraldamise üldpõhimõtted.

Veski veendumuse kohaselt peitub kõik keele arenguks vajaminev keeles endas. Juba 1913. aastal kirjutas ta oma artiklis “Eesti kirjakeele edasiarendamise-teekest”, et sõnaloometöös tuleks “meie keele praegune sõnade-tagavara hoolega läbi sõeluda ja sealt unustusse vaibunud tarbekohane vara uueste tarvitusele tuua ning sündsäl korral isegi “vana-

¹ Ette kantud 10. novembril 2006 üld- ja oskuskeelekorralduse konverentsil.

² Maakeelseid seadusi oli ilmunud varemgi, neid tõlgiti ja avaldati niipalju, kui peeti vajalikuks. Tõlked olid sageli raskesti mõistetavad ning kui seal oli veel ka sisulisi puudujääke, võis nende uurimine anda koguni äraspidise tulemuse. Nii tekitas 1856. aasta talurahvaseaduse lünklik ja segane sõnastus (nt avamata jäänud abiteo mõiste) sotsiaalseid pingeid, mille tagajärjel puhkesid Mahtra rahutused.

³ **Karl Ferdinand Karlson** (1875–1941) oli Eesti jurist, kes tegutses põhiliselt advokaadina Tallinnas ja Tartus. Aastatel 1918–1920 oli ta sõjaringkonnakohtu esimees. Osales ka seadusloomes: tema koostatud on 1910. aasta rahukohtu nuhtlusseadus.

⁴ Pikemalt võib toleaeegse õiguskeeletootöö kohta lugeda **A. Vettiku** ja **R. Kulli** brošüürist “Tagasivaade eesti õigussõnavara kujunemisloole aastatel 1920–1940”. Tallinn 2002.

⁵ Üksteise järel ilmusid seal koos selgitavate kommentaaridega nuhtlusseadustiku, kriminaalkohtu-, tsiviilkohtu- ja tsiviilseadustiku oskussõnad.

desse astjatesse uut viina valada””. Seega pidas ta terminiloomel aluseks eesti üldkeelt või murdeid. Keelelise algallikana kasutas ta tolle aja kõige ulatuslikumat sõnavarakogu – Wiedemanni sõnaraamatut. Vanadesse astjatesse uue viina valamise all mõtles ta üht oskussõnade saamise viisi ehk polüseemilisest üldkeelsesõnast monoseemilise oskussõna loomist. Praktikast tähendas see seda, et üldsõna tähendusväljast võeti üks nüanss ja fikseeriti see termini tähendussisuna. Aga juhtus sedagi, et üldsõnast saadud termin sai täiesti uue sisu.

Näiteid.

Wiedemanni sõnaraamatus on Hiiu murrakule iseloomulik verb *kehtama* – ’suutma, julgema’. Veski tegi sellest *i*-tuletise *kehtima* – ’maksvusel olema’. Wiedemannil on *hoius* ’hoidmine, hooldus’ – Veskil on see ’deposiit’. Tegussõna *hagama* on tuntud nii Põhja-Eesti murretes kui ka soome keeles. Murretes tähendas see ’(hunti) hurjutama; saaki püüdma; otsima, nõudma’. Soome keeles on sel sõnal peale üldkeelse sisu – ’(üles või välja) otsima; hankima, tooma, taotlema’ – ka õigustermini staatus. Samasugune staatus (’kohutu korras nõudma’) anti talle soome keele eeskujul ka eesti keeles.

Muidugi püüti vabaneda võõrterminitest. Nende asemele pakuti omasõnu:

administratiiv → *haldus*

dekreet → *seadlus*

faktor → *tegur*

kommenteerima → *seletama*

motiiv → *põhis*

objekt → *alis*.

Sageli kalduti ses suhtes liialdustesse. See asjaolu andis vastastele põhjuse sõnastiku koostajaid süüdistada keelelises purismis.

Arendati välja terminimoodustuse põhiprintsiibid, leiti uusi tuletusmalle. Veski soovitas sõnaühendiliste terminite asemele moodustada eesti keele struktuurile omaseid kompaktsid, liidete abil tuletatud või liitsõnalisi termineid.⁶

Erilist tähelepanu pöörati terminite süsteemsusele.

Kogu tolleaegne õiguskeelekorraldus toimus keeleuendusliikumisele omase üldise eluvuse õhkkonnas, mis oli eriti soodne sõnavara arendamiseks. Keeleringkonnad olid aktiivsed ja ühiskond aktsepteeris uuendusi. Tehti ära märkimisväärne töö: seaduskeel ühtlustus, põhimõisted ja -terminid hakkasid kinnistuma.

⁶ Liidetega tuletamisel kalduti ka liialdustesse: aeg-ajalt juhtus nii, et üht tüve eksploateeriti üle ja tekitati raskesti eristatavaid paronüüme. Siiamaani maadeldakse nt sõnade *käsitama*, *käsitama* ja *käsitama* tähenduste eristamisega.

Omakeelekeskselt tõlkepõhisele oskuskeelepoliitikale

Järgmistel aastakümnetel, s.o nõukogude ajal toimus pööre eesti õiguskeele tõlkepõhise arengu suunas. Seadusloome aluseks sai Nõukogude õigus. Eesti oma originaalseadusi peaaegu ei koostatud, igasugune, ka õigustatud algatus oli ebasoovitatav. Näiteks soovis Eesti seadusandja tollaegsest metsakoodeksist välja jätta paragrahvid, mis kõnelesid mägimetsadest ja alpiaasadest. See mõte laideti Moskvast kohe maha. Öeldi, et kuigi Baltikumis mägimetsi ega alpiaasu ei ole, on kas või koodeksist kasulik teada saada, et sellised on kusagil olemas. Enamik eelnõusid kirjutati kokku Vene NFSV analoogsetest seadustest. Tõlkimisel võeti eeskujuks venekeelne terminoloogia ja matkiti piinliku täpsusega ka muud sõnastust. Tekkisid nn kalkatõlked. Domineeris vene keelele omane üldsõnaline ja raskepärane väljenduslaad. Eesti keelele iseloomulikud liidetega tuletatud või liit-sõnalised terminid asendusid sageli vene keelele omaste sõnaühendiliste terminitega.⁷

Et vene keeles kasutatakse rohkem võõrsõnu, kui meil tavaks, siis tuli ka eesti õiguskeelde tagasi hulk võõrtermineid, millest Karlson ja Veski olid omal ajal soovitanud loobuda. Kui vene keeles oli võõrtermin, valiti meilgi vasteks võõrtermin, kuigi korralik omatermin oli olemas. Näiteks asendati *haldamine administreerimisega, rahastamine finantseerimisega, sisse- ja väljavedu impordi ja ekspordiga*. Seda peeti täpsuseks.

Kuid ka sel ajal püüti terminoloogia korrastamiseks üht-teist ära teha. Tartu ülikoolis alustati 1947. aastal juriidiliste oskussõnade kartoteegi koostamist. Sellest pidi lõpuks kujunema mahukas vene–eesti ja eesti–vene õigussõnastik. Kuigi sellise raamatu järele oli lausa karjув vajadus, edenes koostamine vaevaliselt. Sõnastik ilmus piiratud mahuga alles 1971. aastal, jäädes ainsaks nõukogude ajal trükitud eesti õigussõnastikuks.

Alates kuuekümnendate aastate lõpust koondus õiguskeelealane tegevus Tallinna, täpselt Justiitsministeeriumi. Aastast 1969 hakkas ilmuma Justiitsministeeriumi kakskeelne ajakiri Nõukogude Õigus, milles käsitleti aeg-ajalt ka keele- ja tõlkeküsimusi. 1978. aastal loodi Justiitsministeeriumi juurde ametkondadevaheline seadusandlike aktide terminoloogia komisjon, mille tööd asus juhtima tollaegne justiitsminister **Erki Silvet**. Komisjoni kuulusid seadusloomega lähemalt kokku puutuvate ametkondade esindajad. Keelemeestena nõustasid komisjoni Tartu Ülikooli professor Arnold Kask, Keele ja Kirjanduse Instituudi terminoloogia- ja õigekeelsussektori juhataja Rein Kull ning Eesti Teadete Agentuuri tõlkija Henno Meriste. Komisjoni teenindamiseks loodi Justiitsministeeriumi juurde terminoloogi ametikoht.

Komisjoni koosolekutel vaadati läbi kõigi tähtsamate eelnõude vaieldavad terminid ja väljendid ning otsustati nende kasutus. Näiteks vaieldi sel ajal pikalt ja tuliselt selle üle,

⁷ Näide tollaegsest Eesti NSV maapõue koodeksist. Vene keeles on termin *mestoroždenije poleznõhh iskopajemõhh*. Eesti keeles kasutati selle esialgse vastena *kasulike kaeviste leiukohta*, hiljem *maavarade leiukohta*. Kui tuli aeg välja anda koodeksi uus redaktsioon, tegid geoloogid ettepaneku asendada *maavarade leiukoht* üldkeelses ja geoloogiateterminina üldtuntud sõnaga *maardla*. Vaatamata spetsialistide õigustatud soovile ei sõandatud nii lühikest, kompaktset vastet seadusteksti võtta.

kas paragrahvi alajaotust tuleb nimetada *lõikeks* või *lõiguks*, kuigi lühendit *lg* tunnistasid mõlemad vaidluspooled. Komisjoni otsused avaldati Nõukogude Õiguses ja need olid asjahuvilistele kättesaadavad. Kuigi asi käis üle kivide ja kändude, tehti õiguskeele korras- tamisel ära üsnagi märkimisväärne töö.

1970-ndate lõpul tõlgiti paljude juristide koostöös vene keelest eesti keelde “Õigusteat- mik”.⁸ Samal ajal hakati kavandama ka uue, suurema õigussõnastiku väljaandmist. Sel- leks koostati terminikartoteek, mis sisaldas kõigi tol ajal kehtinud koodeksite ja tähtsa- mate seaduste põhiterminoloogiat – kokku üle 10 000 termini. Olude muutudes jäi aga see materjal pikaks ajaks Justiitsministeeriumi kappidesse tolmu koguma.

Nõukogude perioodi kokkuvõtteks võib ütelda, et eesti õiguskeel lähtus Nõukogude õigu- se mõiste- ja terminisüsteemist ning matkis võimalikult täpselt vene keelele omast väljen- duslaadi. Õiguskeele korraldusega hakati tõsisemalt tegelema alles 1970.–1980. aastatel.

Uue aja väljakutsed

Taasiseseisvumine tõi kaasa tormilise seadusloome. Muutusid õiguspõhimõtted: Nõuko- gude õiguse asemel hakati orienteeruma Euroopa õigusele. Olulisi seadusi tuli luua võõr- keelsete, nüüd saksa- või ingliskeelsete eeskujude najal või tõlkida. Kүүndimatu tõlke ja kehvapoolse sõnaseadmisoskuse tõttu kerkis esiplaanile seaduste arusaadavuse probleem. Õigusaktide üldine keelekasutus ja terminoloogiline täpsus muutus oluliseks kõneaineks. Olukord nõudis juristide ja keeleinimeste koostöö tihendamist.

1994. aastast alustas Justiitsministeeriumi juures taas tööd kahest toimetajast koosnev keeletalitus, kelle peamiseks ülesandeks sai seaduseelnõude keeleline läbivaatamine enne valitsusse saatmist. 1994. aastal loodi ministeeriumi juurde valitsuse õigusterminoloogia- komisjon, mis tegutses 1999. aastani. Tänu komisjoni aktiivsele tegevusele ja toetusele arenesid edasi ning mitmekesisustusid juristide ja lingvistide koostöövormid.

Näiteks hakkas 1995. aastal komisjoni häälekandjana ilmuma – ja ilmub siiaaani – Õiguskeel. Alguses komisjoni tegevuse kajastajana plaanitud bulletäänist sai pärast kom- isjoni laialiminekut aastal 2000 Justiitsministeeriumi keeleväljaanne, kus on püütud analüüsida nii terminoloogia- kui ka keeleküsimumi üldisemalt, hoida ülal asjakohast po- leemikat, rääkida kaasa keelepoliitikas, uurida õiguskeele ajalugu jms. Ajakirjas ilmunud kirjutistest on koostatud kaks temaatilist valimikku: “Õigus ja keel” (1995.–1999. a artik- lite põhjal) ja “Keel ja õigus” (2000.–2004. a artiklite põhjal).

Komisjoni eelarverahaga koostati “Ametniku keelekäsiraamat”, mis nägi trükivalgust aastal 2000 (kordustrükk 2004). Raamat pandi kokku tuntud lingvistide R. Kasiku, K. Kerge,

⁸ Õigusteatmik. Tallinn 1978.

R. Kulli, U. Liivaku, H. Metslangi, S. Mäearu, M. Ollisaare, E. Riikoja, S. Vare jt kaastööde põhjal.

Laiema üldsuse kaasamiseks hakati alates 1995. aastast korraldama õiguskeelepäevi, millest on nüüdseks saanud iga-aastane traditsioon.

Paralleelselt keelekäsitlustega käis aktiivne terminoloogia ühtlustamine. 1993. aastal hakati taas tegelema sõnaraamatu – nüüd juba mitmekeelse õigussõnaraamatu kokkupanekuga. Aluseks võeti kunagi TA Majandusinstituudi õiguse sektoris koostatud hiigelkartoteek – seesama, mis Justiitsministeeriumi kappides oma aega oli oodanud. Kartoteek vaadati hoolikalt läbi ja eraldati nõukogulik sõnavara. Järele jäi umbes 5000 põhitermit, millele lisati inglise, saksa, soome ja vene vasted. Nii valmis 1998. aastal viiekeelne õigussõnaraamat.

1993. aastaks valmis Soome ja Eesti juristide ning lingvistide tiheda ühistöö viljana soome-eesti ja eesti-soome õigussõnaraamat. Üksteise järel ilmusid saksa-eesti (1998), prantsuse-eesti (2002) ja ladina-eesti õigussõnastikud (2005).

Eraldi tuleb nimetada õigustõlkebüroo Interlex väljaandena 2000. aastal ilmunud K. Maureri “Õigusleksikoni” ja R. Naritsa “Õiguse entsüklopeediat” (esmatrükk 1995. aastal, kordustrükk 2002. aastal). Tegemist on mandrieuroopaliku õiguskultuuri põhimõisteid käsitlevate raamatutega.

Kui Eesti hakkas taotlema ühinemist Euroopa Liiduga, tekkis otsene vajadus ka õigusaktide harmoneerimise järele. 1995. aastal loodi Eesti Õigustõlke Keskus, asutus, kus hakati tegelema Euroopa Liidu õigusaktide tõlkimisega eesti keelde. Kümneaastase intensiivse tegevuse tulemusena kujunes keskuses välja asjatundlik tõlkijate kaader, tekkis ühtne traditsioon ja loodi mahukas elektrooniline tõlkepõhine terminibaas Esterm, mis sisaldab märkimisväärse hulga õigustermineid. Esterm valmis juristide, tõlkijate ja teiste erialade spetsialistide tiheda lävimise käigus. Nüüdseks on see kujunenud peamiseks allikaks, millele toetuvad meie Euroopa Liidu asutustes töötavad tõlkijad. Praegu tegeldakse Estermi täiendamise ja läbitöötamisega Justiitsministeeriumis ja EKI terminoloogiakeskuses. Tulevikus on kavas ühtlustada eesti oma- ja euroterminite kasutus, st vaadata üle tõlkepõhiselt tekkinud terminite sobivus eesti õigusterminite süsteemi.

Õigustõlkekeskus on välja andnud ka viiekeelse Euroopa Liidu sõnastiku (1998) ja Euroopa Liidu reformisõnastiku (1999), kui nimetada tähtsamaid. Sõnastikke on koostatud rohkemgi.

Märkimata ei saa jätta õigusakte toimetavate keeleinimeste vaikset, kuid visa võitlust õiguskeele korrektsuse ja selguse eest. Justiitsministeeriumis tehti seaduseelnõude keelelise kohendamisega algust juba enne sõda, mil tolleaegses kohtuministeeriumis töötas

keeleteadlane Elmar Muuk.⁹ Tema lahkumisele järgnes pikem paus. Uuesti võeti keeleteoimetaja Justiitsministeeriumi leivale aastal 1978 ja ta töötas seal aastani 1985. Aastast 1995 kuni tänaseni toimetab eelnõusid omaette keeletalitus.

Seaduste lõpptoimetamisega tegelevad Riigikogu Kantslei keeleteoimetajad.

Et laiendada keeleteoimetajate abi eelnõude väljatöötamisel teistesegi ministeeriumidesse, korraldas Justiitsministeerium konkursi sobilike inimeste leidmiseks. Ligi saja registreerunu seast sõeluti proovitööde alusel välja kümnekond kandidaati, kes läbisid aastase erikoolituse ja atesteeriti õiguskeele toimetajatena. Nende isikuandmed kanti Justiitsministeeriumi kodulehele, kust neid võis soovi korral keeleteoimetamiseks appi paluda. Headele kavatsustele vaatamata see projekt ei käivitunud. Kahjuks.

Kui Eesti ühines Euroopa Liiduga, tehti ümberkorraldusi Õigustõlke Keskuse tõlkijate ja toimetajate tööjaotuses. Suurem osa neist siirdus Euroopa Liidu institutsioonidesse, osa jätkab tõlkimist Eestis erabüroodes, mõned asusid tööle ministeeriumi. Eesti Keele Instituudi juurde loodi terminoloogiakeskus, kus tegeldakse edasi Estermiga.¹⁰

Praegu on Justiitsministeeriumis loomisel uus terminibaas, mis koondab kõigi Eesti õigusaktide oskussõnu. Juba on välja otsitud terminid tsiviilseadustiku üldosa seadusest, võlaõigusseadusest, asjaõigusseadusest, äriseadustikust, tööõigusest, intellektuaalset omandit reguleerivatest seadustest, maksukorralduse seadusest, karistusseadustikust ning enamikust menetlusseadustikest. Tehakse tihedat koostööd eri valdkondade spetsialistidega. Kui ettevalmistava töö käigus on kogutud piisaval hulgal materjali ning eksperdid on terminid läbi vaadanud ja heaks kiitnud, on võimalik see andmebaas avalikustada, s.o kõigile soovijaile kättesaadavaks teha.¹¹ Niisugust terminikogu on kaua oodatud. See oleks suur samm õiguskeele ühtlustumise suunas.

Kokkuvõtteks

Õiguskeele korralduses tuleb arvestada nii keele üldist arengut kui ka muutusi riigi ja ühiskonna toimimises. Palju oleneb keelepoliitikast ning juristide ja lingvistide koostöötahtest.

Praeguseks on välja kujunenud kvalifitseeritud tegijate ringkond. On olemas muljet avaldav hulk keelelist abimaterjali. Käib elav mõttevahetus õiguskeele arusaadavamaks muutmise teemal.

⁹ **Elmar Muuk** (1901–1941), eesti keeleteadlane, kes lisaks emakeeleõpetaja- ja toimetajatööle koostas keeleõpikuid ning omal ajal mõjuka “Väikese õigekeelsus-sõnaraamatu”. Arendas eesti kirjakeelt rahvakeelsuse ja otstarbekuse põhimõttest lähtudes. Vangistati 1941. aastal ning suri samal aastal Siberis Tšeljabinski oblastis.

¹⁰ Vt lähemalt **E. Tamm, M. Plado**. Oskuskeele edendamise kavadest Eesti Keele Instituudi terminoloogiakeskuses – Õiguskeel 2006, nr 3, lk 22.

¹¹ Vt lähemalt **E. Paemurd, E. Illaru**. Terminoloogiatööst Justiitsministeeriumis. – Õiguskeel 2006, nr 3, lk 27.

Seoses euroterminite keelde tulekuga on määratult laienenud tõlkijate ja toimetajate tööpõld. Varasema paari-kolme põhitegija asemele on astunud uus hästi ettevalmistatud põlvkond, kes asjaga tulemuslikult tegeleb. Juristide ja lingvistide koostöö toimib ja on mitmekesisistunud.

Kirjutise algul andsin ülevaate kahe entusiasti – Karlsoni ja Veski õiguskeelealasest tegevusest. Nemad lähtusid ideaalist, et õiguskeelt tuleb arendada, lähtudes rahvuskeelest. Õiguskeele hilisem arengukäik on näidanud, et seda põhimõtet on olnud väga raske järgida, sest dominantkeeled – varem vene, nüüd nn eurokeeled – suruvad peale. Aga see, kui palju me suudame oma keelt, sealhulgas õiguskeelt kaitsta, sõltub siiski üksnes meist endist.

Pretsedent on olemas. 2002. aastal Emakeele Seltsi, Euroopa Liidu Infosekretariaadi, Haridusministeeriumi, Eesti Õigustõlke Keskuse ja Postimehe algatusena toimunud eestikeelse eurosõnavara täiendamise võistlusele reageeriti elavamalt, kui oodata osati. Leiti hulk häid omasõnu, mis läksid ajakirjanduse kaasabil ka käiku. Praegu peetakse täiesti tavalisteks selliseid sõnu nagu *lõimimine, üleilmastumine, tõukefond, vabaihendus* jne. Seda üritust võiks korrata.

AIME VETTIK,
Justiitsministeeriumi keeleteoimetaja
aastatel 1978–1985 ja 1995–2004,
Õiguskeele tegevtoimetaja

MIDA EKI KEELENÕUANDEST KÜSITAKSE (7)

4.3. Kuidas öelda õigesti?

Sageli on keelenõuandesse pöördunud küsinud, kas üht või teist sõna kõlbab kasutada või kuidas sõnastada mõtet paremini. Palju on ka selliseid pöördumisi, kus küsitakse küll näiteks sõna õigekirja või kokku-lahkukirjutamist, ent küsija saab teada sedagi, et küsitud keelendi asemel oleks parem kasutada mõnda teist.

Keelehooldajad on palju rääkinud sellest, et sageli tarbetute *lt*-määrsõnade asemel on paremad neile aluseks olnud sõnad või fraasid, nt *koheselt* → **kohe**, *erialaliselt* → **erialal**, *esmakordselt* → **esimest korda**, *hinnakirja järgselt* → **hinnakirja järgi**, *igakuiselt* → **iga kuu**, *kontsernisiseselt* → **kontsernis**, **kontserni sees**, *õigeaegselt* → **õigel ajal**, **õigeks ajaks**, *töötab täisajaliselt* → **täisajaga**. Vahel tuleb valida mõni muu sõna: *kalasildus minimaalselt* → **vähemalt** 65%. Samas ilmub keelde aga üha uusi sellelaadseid moodustisi, mille kõlblikkuses keeletarvitajadki vahel kahtlevad. Näiteks: “Kas oleks parem öelda, et inimene annab oma *elujal* millekski nõusoleku, mitte: annab *elupuhuselt* nõusoleku?” – Sõna **elujal** on tõesti selgem. “Kas on hea sõnastus *tutvustas laiapäõhjaliselt Euroopa Liitu?*” – Parema **põhjalikult** vm.

Kas *avalike suhete* või *avalikkussuhete osakond*? – Inglise keelendi *public relations* (lühend PR) eesti vaste on **suhtekorraldus**. Seega on *avalike suhete osakonna* ja *avalikkussuhete osakonna* asemel parem *suhtekorraldusosakond* (või lahku kirjutatud: *suhtekorralduse osakond*). Teisi küsitud sõnu on näiteks **suhtekorraldusbüroo**, **suhtekorraldustalitlus**, **suhtekorralduskursus**, **suhtekorraldusjuht**. Isik, kes suhtekorraldusega tegeleb, on **suhtekorraldaja**.

Rohkelt küsimusi on andnud inglise päritolu *brand*. Küsitud on nii sõna kirjakuju: “Kas õige on *brand* või *bränd*?”, kui ka tähendust: “Kas *tootemark* ja *bränd* on üks ja sama?”. – Eesti keeles on sellele inglise sõnale vaste olemas – **tootemark**, mistõttu puudub ka vajadus võtta keelde uus sõna. Asjakohast toodet märgib sõna **margitood** (mitte *bränditood*). Avalikkusega suhtlejail tasuks mõelda selle peale, kas neist ikka aru saadakse. Näiteks helistas keelenõuandesse konjunktuuriinstituudi küsimustikule vastanud vanem kõrgharidusega naine, kes polnud aru saanud küsimusest, mis käis *brändide* kohta. Või teine näide: keelenõuandest küsiti, kas *brändišokolaad* käib kokku või lahku. Selgus, et mõeldi **margišokolaadi**, ent tarbija võib loota, et šokolaad sisaldab brändit.

Kas *eelneva*, *eelnenud* või *eelmise* kuu töötasu? – Õige on **eelmise kuu töötasu**. Samuti *eelneva aasta andmed* → **eelmise aasta andmed**, *eelnev sissekirjutus* → **eelmine sissekirjutus**, *eelnev keeleteoimetamisalane kogemus* → (**varasem**) *keeleteoimetuskogemus*. Ka sellest omadussõnast moodustatud määrsõna **eelnevalt** asemel on sageli parem mõni teine

keelend: *toimus eelnevalt kindlaks määratud ajal* → *toimus varem kindlaks määratud ajal*, *eelnevalt kokkulepitud graafiku alusel* → *varem või enne kokkulepitud graafiku alusel*. Mõnel juhul saab sõna ka ära jätta: *Kõik teie poolt eelnevalt saadetud kupongid osalevad loosimisel* → *Kõik teie saadetud kupongid osalevad loosimisel*.

Kas *eelpool toodud* on kokku või lahku? Kas õige on *eelpool toodud* või *eeltoodud*? *Eelpool* on keeleliselt vigane vorm, selle asemel on õige kirjutada **eespool**, seega ka **eespool toodud**, **eespool märgitud**, **eespool nimetatud** (mitte *eelpool nimetatud*). Liitsõnas aga seisab osis *eel-*: **eeltoodud**, **eelmärgitud**, **eelnimetatud**, samamoodi ka nimisõnad **eeltoodu**, **eelmärgitu**, **eelnimetatu**. Näiteks *arvestas eeltoodud väitega* ja *arvestas eeltooduga*.

Palju kordi on keelenõuandele esitatud küsimust *à la* “Kui juhatuse esimees on naine, kas siis **esimees** ikka sobib?”. – Sellele vastame alati, et sobib küll: ametinimetused on soolt neutraalsed. **Esimees** võib tähendada ka naisjuhti: *kohtu esimees*, *majaomanike seltsi esimees*, *panga juhatuse esimees*, nt *Ene Ergma oli Riigikogu esimees*. **Esinaine** saab olla tavaliselt naiskollektiividel, nt *naiskoori esinaine*, *naisüliõpilasorganisatsiooni ase-esinaine*. Eesti keelde tõlkimisel võivad teised keeled mõne algaja tõlkija kõhkleva panna: “Kas naismeremees on *merenaine*?” – Ei, ikka *meremees*. Samasugune lugu on sõnaga (**meditsiini**)**õde**, mille asemel tahetakse vahel meessoost töötaja puhul kasutada sõna (*meditsiini*)**vend**. **Õde** on korrektne ametinimetuse ja seda pole vaja asendada, niisamuti nagu pole vaja *ammaemandat* asendada *ammaisandaga*, kui ametit peab mees. Seega on keeleliselt õige öelda: *Mari töötab esimehena ja Juhan hooldusõena*. Küsimusi on andnud ka teised “hingelt mehed” sõnad, nt **kaval**er ja **patroon**: “Kas daami kohta saab öelda *teenetemärgi kaval*er?”, “Kas naisterahvas saab olla ürituse *patroon* või on ta siiski *matroon*?”. Eelneva jutu põhjal peaks selge olema, et *teenetemärgi kaval*er saab olla ka naine. Argikeeles võib *matroon* tähendada naispatrooni, kuid kirjakeeles märgib soosijat või kaitsjat (olgu selleks naine või ka isikute rühm) üksnes *patroon*.

Ehkki enamjaolt on küsitud, kuidas sõna *ID-kaart* kirjutada, on mõni teadlikum keeletarvitaja väljendanud ka oma pahameelt selle sõna rohke leviku üle: “Kõik kohad on *ID-kaartide* tekste täis, aga tegelikult on see dokument ju **isikutunnistus**.” Tõesti, eesti kirjakeeles on õige sõna just *isikutunnistus*, mitte *ID-kaart*. Käibib veel teinegi *ID-sõna*, mida ei soovita, nimelt ühissõidukite *ID-pilet*. Et tegu on elektroonilise piletiga, sobib seda märkima **e-pilet**.

Väljendid *istuv peaminister* ega *istuv president* eesti keelde ei sobi, kirjakeelde kõlbavad *peaminister* ja *president*, rõhutamise korral ka **praegune**, **ametis** või **võimul olev peaminister** ning **praegune**, **ametis** või **võimul olev president**.

Kas *juhtivkonsultant* on ikka kokku? – On küll kokku, aga parem on kirjutada **juhtkonsultant**. Samuti kirjutatakse **juhtaudiitor**, **juhtinsener**, **juhtkomisjon**, **juhtorgan**, **juhtspetsialist**, **juhtökonomist**. Sõna *juhtiv* võib kasutada mitmetüveliste nimetuste täiendi-

na, nt *juhtiv järelevalveametnik, juhtiv veterinaarametnik, juhtiv laboriarst – veretalituse ülem* (paariselukutse).

Tean, et pole õige 75. juubel. Kuidas siis öelda? – **75 aasta juubel, 75. sünnipäev. Juubel** on ümmargune tähtpäev, klassikalises arusaamas alates 50. sünnipäevast. Seega esimene juubel on 50. sünnipäev ehk 50 aasta juubel. Mõnel juhul saab kasutada ka sõnu *aastapäev* ja *sünniaastapäev*, nt *Mozarti 250. juubel* → *Mozarti 250. sünniaastapäev*, *Tartu ülikooli 350. juubel* → *Tartu ülikooli 350. aastapäev*.

Sõna **kaasaeg** kasutatakse õigesti, kui sellega märgitakse kellegagi või millegagi samaaegset ajajärku, nt *kirjaniku kaasaeg*. Ka sellest lähtuv nimi- ja omadussõna *kaasaegne* on õige tähenduses 'kellegagi või millegagi samaaegne', nt *Carl Robert Jakobson oli Lydia Koidula kaasaegne, Vilde ja tema kaasaegsed eesti kirjanikud*. Samas märgitakse sõnaga *kaasaeg* ekslikult ka tähendusi **tänapäev, nüüdisaeg, praegusaeg**. Sellest peaks küll hoiduma, seega nt *Kaasaeg loob uusi võimalusi mugavamaks eluks* → **Nüüdisaeg loob uusi võimalusi mugavamaks eluks**. Täiendina kasutatav omadussõna *kaasaegne* tuleks asendada sobivama keelendiga, valik on suur: **tänapäevane, praegusaegne, nüüdisaegne, uueaegne, ajakohane, moodne**. Kas *kaasaegsed* või *nüüdisaegsed* suunad? – **Nüüdisaegsed**. Samuti: *kaasaegne viievõistlus* → **moodne** viievõistlus või **nüüdisviievõistlus**, *kaasaegne kunst* → **nüüdiskunst**, *kaasaegse kunsti muuseum* → **moodsa** kunsti muuseum, *kaasaegne muusika* → **nüüdismuusika, tänapäevamuusika**; ehitati *kaasaegne postitöötlemisskeskus* → ehitati **moodne** postitöötlemisskeskus.

Sõnade *kaasaeg* ja *kaasaegne* kõrval on analoogsed *täna* ja *tänapäevane*. Sõna **täna** tähendab 'praegusel kuupäeval' ega sobi asendama sõnu **tänapäeval, praegu, nüüdisel ajal, nüüdisajal**: *täna* → **nüüdisel ajal** käib keskmine eestlane poes neli korda nädalas. Samuti: *tänane Eesti* → **praegune Eesti, tänapäeva Eesti, nüüdisaja Eesti, nüüdis-Eesti**; *tänane õppetöö korraldus* → **praegune** õppetöö korraldus.

Kas *kõrgekvaliteediline toode* on õige väljend? Või on õige hoopis *kõrgekvaliteetne* või *kõrgkvaliteetne*? – Kõige paremad on **kvaliteetne toode, kvaliteettoode**. Sõna *kvaliteet* märgib omadusi, mis saavad olla head või halvad. Seega saab toode olla kas *hea kvaliteediga* või *halva kvaliteediga*, kas *heakvaliteediline* või *halvakvaliteediline* (ka *ebakvaliteetne*, kuid mitte *madalakvaliteediline*). Erilist headust saab küll veelgi rõhutada: *väga kvaliteetne, eriti kvaliteetne, ülikvaliteetne, eriti hea kvaliteediga, tippkvaliteediga*.

Kas sobib ütelda **kreatiivne juuksuritöö**? – Parem on **loominguline** või **loov juuksuritöö**. Keelenõuandest on küsitud ka sellest omadussõnast lähtuva nimisõna **kreatiivsus** tähenduse ja kasutuse kohta. Keelenõuandjad on pidanud sõna ebasobivaks ning soovitanud selle asemel sõnu **loovus** 'loomisvõime' ja **loomingulisus**.

Kas on nii, et *uuringuid läbi viima* ei ole õige öelda? – Just nii, sobib nt **uuringuid tege**
ma. Kas *eksamit läbi viima* on õige väljend? – Ei, eksam **korraldatakse**, mitte *ei viida*

läbi. Nagu näha, on keelenõuandesse helistajad päris sageli teadlikud sellest, et ühendte-
gusõna *läbi viima* on kehv kantseliit, mida tuleks asendada parema väljendiga. Ent mille-
ga siis? Näiteks *koosolek viidi läbi* → *koosolek korraldati* või *peeti*, *lahangut viis läbi* →
lahangu tegi, *tingis vajaduse viia läbi tarkvaraauditit* → *tingis vajaduse korraldada* või
teha tarkvaraaudit või *auditeerida tarkvara*, *arenguveestlusi viiakse läbi* → *arenguveest-*
lusi peetakse või *korraldatakse*, *protseduur tuleb läbi viia* → *protseduur tuleb teha*, *ok-*
toobris on meil plaan infopäev → *oktoobris on meil plaan korraldada infopäev*,
läbi viima kauba vastuvõttu → *kaupa vastu võtma*, *läbiviidav* → *korraldatav kursus*,
ürituse läbiviijad → *ürituse korraldajad*.

Sõna *maaletooja* asemel soovitame sõnu **importija**, **sissevedaja**, **sissetooja** (vrd *ekspor-*
tija, *väljavedaja*, *väljaviija*). Seda saab teada keelenõuküsimisega, kes kõhkleb, kas kirjutada
maaletooja või *maale tooja*. Samuti: *ainuõiguslik maaletooja* → *ainuõiguslik importija*,
ainuimportija; *pagari- ja kondiitritoodete toorainete maaletoojad* → *sissevedajad*. On
kuulda olnud, et mingi ametkond tahab siduda sõnade tähendust Euroopa Liiduga: välja-
vedu on Eestist välja, eksport Euroopa Liidust välja; import ELi-välisest riikidest ja sis-
sevedu ELi maadest. Niisugune vahetegemine ei ole õige.

Eesti keeles on hakatud kasutama inglise keele eeskujul *moderaatorit* (ingl *moderator*
'kõnekoosoleku juhataja'), keelenõusse helistajad on saanud teada, et eesti keeles sobib
kasutada sõnu **väitlusjuht**, **diskussioonijuht**, **koosoleku juhataja**, **juhataja**.

Kas parem sõnastus on "Omame avalikku tolliladu" või "Meil on avalik tolliladu"? –
Õige on teine. **Omama** sobib harva, parem on öelda *mul on*, *meil on* jne. Näiteks reklaam-
mis: *Omame kogemusi, usaldusväärseid partnereid ja know-how'd* → **Meil on kogemu-**
sed, usaldusväärsed partnerid ja oskusteave, praegusel ajal omame kahte müügikohta
rendi alusel → *praegu rendime kahte müügikohta, omab invaliidsusgruppi* → **tal on**
invaliidsusgrupp. Vahel saab *omama*-sõna või sellest saadud tuletise ära jätta: *vajalik on*
Cisco akrediteerimise tunnistuse omamine → **vajalik on Cisco akrediteerimistunnistus**.

Keelenõuküsimisega polnud rahul, et öeldakse *lepingu osapooled*, kui tegu on kolme lepingu-
osalisega. – Tõesti, *osapoole* asemel on paremad sõnad **pool** ja **osaline**. *Lepingu osapoo-*
led on siis kas *lepinguosalised* või *lepingupooled*. Näiteks on ostu-müügilepingu puhul
üheks lepingupooleks müüja(d) ja teiseks lepingupooleks ostja(d). Samas ei ole õige pii-
rata *poolt* kahe osalisega, vt nt "Õigusleksikon": lepingupool on lepingu sõlminud isik.
Seega saab lepingul olla kolm-neli *poolt* (mitte *osapoolt*) või *osalist*. Tegu on siis *kolme-*
poolse või *neljapoolse lepinguga*. Samuti on *pooled* või *osalised* näiteks vaidlusel ja kon-
ventsioonil.

Helistama on ajendanud sõnad *paneeldiskussioon* ja *paneelvestlus*, mille asemel on pare-
mad sõnad **arutlusring** ja **vestlusring**. Kas paneeldiskussiooni juhhib *panelist* või
moderaator? – Hoopis **väitlusjuht**, **diskussioonijuht**. Seda, et uues tähenduses kasutata-

vat võõrsõna ei tunta, näitab ka *näitused, paneelid ja diskussioonid* → *näitused ja arutlusringid, näitused ja diskussioonid*.

Kas on õige, nagu tõlkebüroo on tõlkinud: „Peale ravi on haigus taandunud”? – Ei ole, õige on **pärast** ravi on haigus taandunud. Sõnade **peale** ja **pärast** kasutus on olnud sage keelenõuküsimus, ajalises tähenduses on õige **pärast**: *pärast tööd, pärast võistlusi, pärast kontrollimist, pärast gümnaasiumi lõpetamist, üks aasta pärast teenuse osutamist*.

Kas *perenimi* on nüüd lubatud? – Isikunimi koosneb eesnimest ja perekonnanimest. Kirjakeeles soovitame kasutada täpsemat sõna **perekonnanimi**, mitte *perenimi*.

Praktiliselt on paha sõna, aga millega seda asendada? – Sobida võivad **peaaegu** ~ **peagu**, **tegelikult**, **õigupoolest**, nt *praktiliselt lahustumatu* → *peaaegu lahustumatu, ta on ära vaadanud praktiliselt kõik filmid* → *ta on ära vaadanud peaaegu kõik filmid*.

Kas Poola-Eesti raamlepingul on *projekt, kavand* või *eelnõu*? – Seadusel, valitsuse määrusel, standardil, rahvusvahelisel lepingul võiks olla **eelnõu**, eeskirjal, põhikirjal, selgitusel, kirjal jms **kavand**.

Helistaja pahandas, et öeldakse *seadusandlus* seal, kus peaks olema *seadus(ed)*. Kas „järgib seadusandlust” on korrektne? – **Seadusandlus** märgib tegevust ja tähendab ’seadusloome, seaduste andmine ja sellega seotud protseduur’, vrd analoogset tegevust märkivat sõna *aruandlus* ’aruannete koostamine ja esitamine, aruandmine’. Seepärast tuleb parandada: *järgib seadusandlust* → *järgib seadusi* või **õigusakte**; *vabariigi seadusandlus* → *riigi* või Eesti **seadused**, *seadusandluses lubatud juhtudel* → **õigusaktides** lubatud juhtudel.

Mis on *struktuurifond*? Kas õige on *struktuurifond* või *struktuurifond*? – See on Euroopa Liidu fond, millest rahastatakse Euroopa Liidu mahajäänudate piirkondade majandus- ja sotsiaalarngu kiirendamist struktuuriliste ümberkorraldustega. Sobiv eesti sõna on **tõukefond**, mis jõudis eesti keelde 2002. a sõnavõistluse tulemusel. Tõukefondist antavat toetust sobib nimetada **tõuketoetuseks** (mitte *struktuuritoetus*).

Nii mõnigi keelenõuküsimaja on teadnud, et *teostama* asemel on sageli parem kasutada mõnd muud tegusõna. Vahel on küsitud, kas on ka kohti, kuhu see sõna sobib. **Teostama** tähendab ’teoks tegema’, nt *teostas oma plaani, kavatsuse, õigusi*. Mujal on enamasti parem muu sõnastus: *teostame remonditöid* → *teeme remonditöid* või **remondime**, *teostame korstende ehitust* → **ehitame korstnaid**, *teostame täis- ja osakoormate vedusid Ida- ja Kesk-Euroopasse* → **veame täis- ja osakoormaid Ida- ja Kesk-Euroopasse**, *kõnniteede asfaldi asendamist teostab* → **kõnniteede asfaldi asendab**, *riigihankeid teostatakse* → *riigihankeid korraldatakse, järelevalvet ja tollikontrolli teostatakse* → *järelevalvet ja tollikontrolli tehakse*, *teostab kaevetöid* → **teeb kaevetöid** või **kaevab**, *firma teostab tee-*

nuseid → firma **osutab** või **pakub** teenuseid; protseduuri teostavad → protseduuri **teevad**, dokumendi läbivaatamist teostama → dokumenti **läbi vaatama**, Eesti julgeoleku eesmärgid ja nende teostamine → Eesti julgeoleku eesmärgid ja nende **elluviimine**. Mõnel juhul saab selle sõna ära jätta: *tööde teostamise graafik* → *tööde graafik*, *järelevalve teostamine lubade üle* → *järelevalve lubade üle*, *sissetulevate kaupade kvaliteedikontrolli teostamine* → *sissetulevate kaupade kvaliteedi kontroll*.

Kas täiendkoolitus on vale? – Jah, täiendkoolitus on kehv, samuti ka täiendõpe; õige pedagoogikatermin on **täiendusõpe**. See, kes oma erialateadmisi ja oskusi täiendab, on **täiendusõppija** (mitte *täiendõppija*).

Kuidas kirjutada: kas *töösisekorraeeskirjad* või *töö sisekorra eeskirjad*? – Küsija kurtis, et kõik määrused nõuavad sisekorra eeskirju, aga tal on meeles, et eesti keeles on parem *kodukord*. – Väga õige! Soovitame eesti keeles kasutada sõnu **kodukord** ja **töökord**.

Rohkesti on küsitud vastet inglise *handsfree*’le, nt kas kõnerežiim on *käed vabad kõnerežiim*, *vabade käte kõnerežiim*, *käed-vabad-režiim*, *režiim “käed vabad”* või veel midagi. Inglise *handsfree* vasteks soovitame vabakäe-sõnu: **vabakäeseade**, **vabakäetelefon**, **vabakäerežiim**, **vabakäesüsteem**, **vabakäekõlar**.

Küsimusi on andnud soome *vettähylkivä*, mille eesti vasteina on käibel näha ühendeid *vett tõrjuv*, *vett äratõukav*, *vetthüljav*, isegi *vetthülgiv*. Viimased on soomepärasused, eesti keeles on õiged **märgumatu**, **hüdrofoobne**.

Kas *valitsusväline* või *valitsusteväline organisatsioon*? – Ühendi *valitsusväline organisatsioon* asemel soovitame tarvitada sõna **vabaühendus** (2002. a sõnavõistluselt).

Kas on õigesti *vastavalt meievahelisele telefonivestlusele*? – Paremt on sõnastada järgmiselt: **meie telefonivestluse kohaselt** või **järgi**, *vastavalt tulumaksuseadusele* → *tulumaksuseaduse järgi*, *vastavalt § 8 lg-le 3* → *§ 8 lg 3 kohaselt*.

SIRJE MÄEARU,
Eesti Keele Instituudi keelenõuandja

VAHEMÄRGIMURESID

Artiklisse on valitud kirjavahemärgiküsimusi, mida on keelekasutajad esitanud Eesti Keele Instituudi keelenõuandjatele.¹

Kuidas märkida õppeaastaid?

Õppeaastate kirjutamiseks on mitu võimalust. Võib kasutada

- 1) kaldkriipsu, nt *1995/96. da, 2006/2007. a korraldused* (punkt on ainult teise arvu järel);
- 2) sidekriipsu, nt *1995.-96. da, 2006.-2007. a korraldused* (sidekriipsu loetakse ja, mõlema arvu järel on punkt);
- 3) mõttekriipsu, nt *1995.–96. da, 2006.–2007. a korraldused* (mõttekriipsu loetakse kuni, mõlema arvu järel on punkt).

Arvud võib panna ka lühendi järele, ent sellisel juhul punkte pole, nt *da 2006/2007 ~ 2006-2007 ~ 2006–2007*.

Millal on araabia numbril järel punkt?

Araabia numbrid kirjutatakse punktiga, kui need on järgarvud (vastavad küsimusele *mitmes?*), nt *1960.–62. aastal, 1995.–1996. a, 1999. aastast 2001. aastani* (vrd põhiarvudega: *aastatel 1960–62, aastast 1999 aastani 2001*), *2000. aasta viga, sündis 1878. aastal, õpib 11. klassis, elab 5. või 6. korrusel, 1. detsembri ürituse kava*.

Kõige rohkem on küsitud, kuidas vormistada üksiku aastaarvu ja sõna *aasta* lühendit. Võib kirjutada *2002. a*, mis on praegusajal eelistatum, või *2002. a*. (järgarvu punkti peab kindlasti panema; *a* kui üldkasutatava lühendi punkt on fakultatiivne), vrd põhiarvuga *aastal 2002*, kus arvu järel punkti pole. Vrd *2005. a(asta) aprillis, aprillis 2005. a(aastal), aga aprillis 2005; 2007. a seinakalender, aga seinakalender 2007*.

Soovin kirjutada kahest komponendist – kuupäeva numbrist ja kuu numbrist – koosnevat daatumit araabia numbritega. Kas kuu numbril järel on punkt?

Keelenõuandjad on kokku leppinud, et sellisel juhul kuu numbril järel punkti ei panda, nt 27. juuni on *27.06* või *27.6*, 13. november kirjutatakse *13.11*, 24. maist 12. juulini on numbritega väljendatult *24.05–12.07* või *24.5–12.7* (vrd *27.06.1996, 13.11.2005*, kus pole

¹ Vt ka varasemaid kirjutisi, milles on kasutatud EKI keelenõuande ainekirjavahemärkide kohta: **S. Mäearu**. Mida EKI keelenõuandest küsitakse (2). – *Õiguskeel* 2004, nr 5, lk 32–41; **H. Mäekivi, M. Raadik**. See tühine tühik. – *Oma Keel* 2005, nr 1, lk 44–54; **T. Leemets**. Kas siia käib sidekriips? – *Oma Keel* 2005, nr 2, lk 42–47; **A. Mund, M. Raadik**. Selge(ma)ks saada, mitte käega lütta. – *Oma Keel* 2006, nr 1, lk 25–38.

viimase arvu järel samuti punkti). Kuupäeva numbri järel on alati punkt, nt *15. kuni 23. detsembrini* kirjutatakse *15.–23.12.*

Kas Rooma numbri järel võib punkti kasutada?

Tavaliselt ei vaja Rooma number punkti, sest ta märgibki järgarvu, nt *õpib XI* 'üheteistkümnendas' *klassis, elan V* 'viiendal' *korrusel, I* 'esimese' *korruse plaan*. Rooma numbri järel on punkt kohustuslik vaid siis, kui see tähendab 'esiteks', 'teiseks', 'kolmandaks' jne. Näiteks

- I. Tervitused
- II. Ettekanded
- III. Rühmaarutelu
- IV. Päeva kokkuvõte

Kas punkt ja koma võivad vahel kõrvuti sattuda?

Punkt ja koma on kõrvuti loetus, kui see koosneb järgarvudest või punktiga lõppevatest lühenditest, nt *1., 2., 13. ja 14. rühm; on lahti 19., 20., 22. ja 23. detsembril; 1998., 1999. ja 2000. aasta tulemused; 40., 50., 60. ja 70. sünnipäev; P., A., R. ja K. kustutati õpilaste nimekirjast.*

Kas pealkirja järel on punkt?

Emakeele Seltsi keeleteoimkonna soovitus järgi² pealkirja (ka vahepealkirja) nagu mis tahes muu eraldi real oleva teksti järele punkti ei panda. Kui pealkiri koosneb mitmest lausest, jääb punktita üksnes viimane, nt Hando Runneli luuletuse pealkiri on

Tule tegemine. Sügis

Kas lause lõpus võib olla kaks punkti?

Ei, kahte punkti ei panda, nt *Sain võistlustel 15. koha, aga sõber oli 13.* (Vrd küsimärgiga: *Kas sõber oli võistlustel 13.?*)

Kas punkti võib ära jätta, kui lause lõpeb pealkirja või muuga, mis on jutumärkides?

Ei, punkt jääb alles, nt *Müügile ilmus raamat „Kas te teate, kuidas saada rikkaks?”*. *Seinal rippus silt „Varisemisoht!”*. *Tema ettekande pealkiri oli „Töösuhete eetilisis Eestis”*. *Kirjutati teemadel „Mõttest sünnib tegu, tegudest saatus”, „Eestlane ja meri” ning „Sport kui elustiil”*.

Vrd otsekõne: *Sõber küsis minult ja vennalt vandeseltslaslikult: „Kas te teate, kuidas saada rikkaks?” Poiss hüüdis üle tänava: „Varisemisoht!”*

² Vt Kirjakeele teataja II. Emakeele Seltsi keeleteoimkonna soovitusused 1993–2000. Koostanud ja toimetanud T. Erelt ja M. Raadik. Emakeele Selts. Tallinn, 2000, lk 38.

Lause lõpus on Interneti-lehe või meiliaadress. Kas punkt kustub?

Ei, punkt jääb alles, nt *Keelenõuandjate koduleht asub Interneti-aadressil <http://www.eki.ee/keeleabi>. Emakeele Seltsi meiliaadress on es@eki.ee.*

Kas mõttepunktide järele peab panema lauselõpupunkti?

Ei, mõttepunktid märgivad lause sisulist poolelijätu ja lõpupunkti nende järele ei panda.

Kas võistkonnanime K.E.N.A. käänamisel jääb lõpupunkt alles?

Käänamisel viimane punkt kustub, nt *Karikas anti K.E.N.A-le. K.E.N.A-sse olid kogunenud kooli hoogsaimad korvikütid*. Küsimärgi ja koma ees viimane punkt säilib.

Kas isiku eesnime lühendi järele pannakse punkt?

Jah, nt *A. Jõks, T. H. Ilves*. Kui isiku eesnimed on ühendatud sidekriipsuga, pannakse lühendamisel punkt ainult viimase järele, nt *T-V. Kelam, E-M. Tiit*.

Kas küsimusena esitatud pealkirja lõpust võib küsimärgi ära jätta?

Jah, võib küll. Küsisõnaga algavat pealkirja võib mõista pikemalt, nt “Kuhu ei tohi sõnnikut laotada” tähendab ‘sellest, kuhu ei tohi sõnnikut laotada’ või “Kuidas ehitada onni” tähendab ‘sellest, kuidas ehitada onni’.

Mis märk on põimlause lõpus, kui kõrvallauses on küsimus?

Põimlause lõpumärk oleneb pealause liigist: kui see on väitlause, on lause lõpus punkt, ent kui küsilause, siis küsimärk. Nt *Siinkohal tahakski küsida, miks seda pole tehtud*. (Vrd kooloniga *Siinkohal tahakski küsida: miks seda pole tehtud?*) *Inimene küsib, kas see jutt on õige*. (Vrd *Inimene küsib: “Kas see jutt on õige?”*) *Nüüd tuleb tähele panna, kas temast saab korralik inimene. Tekib küsimus, kas meil on mõtet niisugust tööd lõpuni teha. Ühtlasi soovis sõber teada, kas ka teie peole tulete. Palun märkige, kuidas hangite kliendi kohta infot. Teadlased annavad põhjalikud vastused küsimustele, mis on Tartu uusimad saavutused, millised on lähima aja plaanid ning mis üritusi kavatsevad nad korraldada*.

Küsimärk on õigesti pandud nt järgmiste lausete lõppu: *Kas inimene peaks ise tegutsema või lootma, et keegi teda aitab? Kas Sina jagad arvamust, et palk pole kõige tähtsam, vaid esmatähtis on teha huvitavat tööd? Ei, mu pois, miks sa seda küsid?*

Kas kirja alguses pöördumise ja esimese lause vahel kasutada koma või hüüumärki?

Kirja alguses pöördumise järel võib kasutada hüüumärki. Kui see viis ei sobi (nt tundub kirja kirjutajale olevat liiga emotsionaalne), võib pöördumise aadressaadi poole vormistada nagu pealkirja. Näiteks

hüüumärgiga: *Mu armas Reet! Lp pr Mäeorg! Tere, Mari! Austatud koostööpartnerid! Austatud Kadri Kuusk, Ly Lõhmus ja Peep Pärn!*

hüüumärgita:

Tere, Juhan

Lugupeetud Anne Aas

Pöördumise järel ei sobi inglispärane koma. Näiteks ei ole õige

Hea koostööpartner,

Soovime Teile ..

Sobiv viis on

Hea koostööpartner

Soovime Teile ..

Miks on vahel käsu järel hüüumärgi asemel punkt?

Punkt ei ole nii emotsionaalne ja märgib tagasihoidlikumat palvet kui hüüumärk. Näiteks *Luba endale rohkem liikumisvabadust. Külastage meid jälle.*

Kas lause lõpus on enne sulg ja selle järel punkt või vastupidi?

Kui kogu lause on sulgudes, algab see suure algustähega ja lauselõpupunkt on sulgude sees, pärast kinnisulgu punkti ei ole. Kui sulgudes on lause lõpuosa, siis punkt on pärast kinnisulgu. Näiteks

Kella üheksa paiku tuleb naabrinaine, toob purgi piima ja läheb kärmesti oma toimetuste juurde tagasi. (Külas on vaid kaks majapidamist, kus peetakse lehma.)

Kella üheksa paiku tuleb naabrinaine, toob purgi piima ja läheb kärmesti oma toimetuste juurde tagasi (külas on vaid kaks majapidamist, kus peetakse lehma).

Kas kokkuvõtva sõna järel loetelu ees on koolon või mõttekriips?

Koolonit kasutatakse selgitava lauseosa ees. Näiteks *Kliendid on üheksaga lõppevatele hindadele reageerinud erinevalt: kes on võtnud uusi hindu naljana, kes tahab ühte senti tagasi saada. Talu perenaine on enda sõnul rikas ja õnnelik: tal on kolm last ja tosin lapselast. Peale lugematute pottide on terrassil veel üks eripära: keset paekivisillutist on jäetud istutusauk, kus kõrgub sihvakas pihlapuu.*

Kokkuvõtva sõna järel loetelu ees on koolon, näiteks *Mittesuitsetamine toob endaga kaasa mitmesuguseid eeliseid: raha jääb üle, nahk säilitab terve jume, hambad püsivad valgemad, hingamine on kergem. Kauplusautodes müüdi tuntud defitsiitkaupu: apelsine, Kalevi maiustusi, suitsuvorsti. Ka soomlaste tiimist puudus kaks nende nimekaimat meest: NBA-kogemusega Hanno Mõttöla ja Teemu Rannikko. Eesti järvedes ja jõgedes elab kaks vähiliiki: laiasõraline jõevähk ja hiljuti juurde tulnud kitsasõraline jõevähk, kes ohustab kohaliku vähiliigi tulevikku oma parema sigimisvõimega.*

Vahel kiputakse kooloniga liialdama. Õige on nt *Tooteid müüakse Eestis, Saksamaal, Austrias ja Suurbritannias. Mängufilmi esitlevad ETV, MTÜ Kell 10, Exitfilm. Metsakutsusõiguse kitsendused selle seaduse järgi on metsa kasutamine puidu saamiseks, jahinduseks, teadus- ja õppetööks ning rekreatsiooniks. Sihtrühma kuuluvad pensionärid, töötud ja lapserohked perekonnad. Töö eesmärk oli koostada andmepank sagedamini esinevate morfoloogiavigade kohta.* (Kriitilist kohta märgib _.)

Kas lisandi ja tema jutumärkides põhja vahel on koolon?

Koolon on niisugustel juhtudel ülearune, nt *Ta esineb teemal "Mida Juku ei õpi, seda Juhan ei tea". Pildi all on tekst "Anna käppa, vend!". Juba VIII klassis süüvis ta huviga romaani "Tõde ja õigus". Kostis hüüdeid "Häid pühi!". Vanasõna "Tänasida toimetusi ära viska homse varna" pole hoopiski aegunud. Ta oli jätnud sildi sõnadega "Ma läksin ära". Minu arvates on õige lause "Eestlane olen ja eestlaseks jään".*

Kas kooloni järel on suur või väike täht?

Õige on siin väike algustäht, sest pärast koolonit lause jätkub, mitte ei alga uus, nt *Teame juba ammu: pärast langust tuleb uus tõusuaeg.*

Märkuste ja ülesandevastuste puhul on hea kasutada all näidatud vormistust.

Märkus. Tsitaatsõnu käänatakse alati ülakomaga.
Vastus. Kolmel päeval korjati kokku 150 kg pirne.

Kui otsustatakse tarvitada koolonit, on õige väike algustäht, nt
Märkus: tsitaatsõnu käänatakse alati ülakomaga.
Vastus: kolmel päeval korjati kokku 150 kg pirne.

Kas sõna edaspidi järel võib kasutada koolonit?

Koolonit ei ole tarvis, ent sõna *edaspidi* järel olev tekst on kursiivis, nt *"Eesti keele käsiraamatu"* (edaspidi *EKK*) viimane trükk on ilmunud aastal 2000. Artikkel eritleb riiklikus arengukavas (edaspidi *kava*) nimetatud probleeme. .. asutus, keda esindab *Y* (edaspidi *tööandja*) ..

Kas lühendite tel 'telefon', ak 'arvelduskonto', rg-kood 'registrikood' jt järele tuleb panna koolon, kui andmed on esitatud üksteise all?

Koolonit pole vaja, sest lühend eristub tema järel olevast numbrijadast hästi.

Kas sõnade (meiliaadressil ja telefoninumbri) järel on koolon?

Ei ole, nt *Emakeele Seltsile kirjutage postiaadressil Roosikrantsi 6, 10119 Tallinn või meiliaadressil es@eki.ee. Keelenõuandjatega saate ühendust võtta telefoninumbri 631 37 31. Meie ettevõtte kauplused on aadressil Tammetõru 5 ja Pihlamarja 28. Ajakir-*

ja *Oma Keel* sisuga võite tutvuda Interneti-lehel <http://www.emakeeleselts.ee/omakeel/>.
(Vrd Meiega saate ühendust võtta järgmisel aadressil: Roosikrantsi 6, 10119 Tallinn.)

Kas plangil või tiitellehe pöördel peab sõnade koostas ja kinnitas järel olema koolon?

Koolonit pole tarvis, ent lihtmineviku vormide asemel on õige kasutada täisminevikku³.
Näiteks

koostanud Mari Maasikas

kinnitanud ASi Tööjanes juhatus

Samuti pole koolonit tarvis ametinimetuse ja isikunime vahele. Näiteks

protokollija Ly Liblik

koosoleku juhataja Peep Pirn

Kas mõttekriips tohib jääda rea algusesse või peab olema ainult rea lõpus?

Mõttekriips võib olla nii rea alguses kui ka lõpus, rangema vormistuse puhul rea lõpus.

Kas loetelu järel kokkuvõtva sõna ees on mõttekriips või koolon?

Sellisel juhul on õige tarvitada mõttekriipsu, nt *Harjutus sobib ergutuseks lastele, noorukitele, tööealistele inimestele ja vanuritele – igale vanuserühmale. Koolon, mõttekriips, semikoolon ja koma – kõik need kirjavahemärgid valmistasid sekretärile pööraseid raskusi. Valitsuses, Riigikogus, linna- ja vallavolikogudes – kõikjal arutati keerulist olukorda.*

Kas mõttekriipsu järel on suur või väike algustäht?

Õige on väike algustäht, nt *Olete olnud majas väga lühikest aega, aga ikkagi – kuidas meeldib?*

Kas arvude vahel on mõttekriips või sidekriips?

Kui on vaja asendada sõna *ja*, on õige sidekriips; kui sõna *kuni*, siis mõttekriips. Järjestikuste arvude vahel võib olla mõtte- või sidekriips, ülejäänud juhtudel on õige ainult mõttekriips. Näiteks *vanuses 15–20, 15–20aastased ~ 15–20-aastased, 8–11- ja 12–14-aastastest lastest, 10–15 minutit, 10.25–10.35, aastatel 1995–1996 ~ 1995-1996, aastatel 1996–2002, 10.12.2000–10.12.2002, 3.–4.10 ~ 3.-4.10, 3.–7.10, 10–34 °C, lisades 1–3, neid oli seal 30–40, lk-d 25–38.*

Kui arvus on tühik, on ka mõttekriipsu ees ja järel tühik, nt *10 000 – 20 000.*

Vahel on kriips ülearune, nt on õige *1. juulist 11. augustini, 2000. a märtsist 2003. a novembrini.*

³ T. Leemets. Mitmeplaaneline minevik. – T. Ereht, M. Ereht, M. Raadik, T. Leemets, S. Mäearu. Keelenõuanne soovitab 2. Eesti Keele Sihtasutus. Tallinn 2000, lk 87–90.

Kas maja- ja korterinumbril vahel on mõttekriips või sidekriips?

Maja- ja korterinumbril vahel on mõttekriips: *Pärna 15–4, Põhja pst 6c–17.*

Kas lause “9. november – Eesti politsei päev” on vormistatud õigesti?

Niisugustes lausetes on parem kasutada mõttekriipsu asemel öeldist, seega *9. november on Eesti politsei päev.*

HALB

Pühapäev – pannkoogipäev!

Catering – see on kunst!

Lätlased – rahvas, kellega on meil paljuski ühine ajalugu ja saatus.

HEA

Pühapäev on pannkoogipäev!

Peoteenindus ~ peotoitlustus on kunst.

Lätlased on rahvas, kellega on meil paljuski ühine ajalugu ja saatus.

Millal kasutatakse kahepoolseid mõttekriipse?

Kahepoolseid mõttekriipse kasutatakse lauseosa esiletõstmiseks, nt *See kott on kõige olulisema – raha, dokumendid jne – kaasaskandmiseks. Peaauhinna – kolm päeva Šveitsis – on võitnud .. Praegused konkurendid – pangad – ei taha sellest kuuldagi. .. peahoone ja selle südame – aula – taastamine. Nüüd põhiteema – maksude – juurde. Tallinna ülikooli moodustajate – Tallinna pedagoogikaülikooli, Eesti humanitaarinstituudi, akadeemilise raamatukogu ja ajaloo instituudi – algusaastatest räägivad ..*

Kas vahemaade märkimisel peab kasutama side- või mõttekriipsu?

Kui mõnes rinnastatud nimes on sidekriips, on õige kasutada mõttekriipsu, nt *Keila-Joa-Rannamõisa, Narva-Narva-Jõesuu-Hiiemetsa*. Kui sidekriipsuga nimesid ei ole, sobivad nii side- kui ka mõttekriips, nt *Paldiski-Tallinna-Peterburi raudtee ~ Paldiski-Tallinna-Peterburi raudtee, Võsu-Liiapeksi matkarada ~ Võsu-Liiapeksi matkarada*. Kui ühes rinnastatud komponendis on tühi, on õige mõttekriips, nt *Lasnamäe – Peterburi tee piirkonnas*.

Kas mitmeosalisi ametinimetusi võib kirjutada kaldkriipsuga?

Mitmeosalisi ametinimetusi on õige kirjutada sidekriipsuga, nt *maakler-projektijuht, kokk-köögitöölaine* (kaldkriips ei ole õige). Sellistel ametinimetustel käänduvad mõlemad pooled, nt *Meie kooli kokk-köögitöölisel täitus esimene tööaasta* (mitte *kokk-köögitöölisel*). *Otsime oma meeskonda maaklerit-projektijuhti* (mitte *maakler-projektijuhti*).

ARGO MUND,

Eesti Keele Instituudi assistent

ÄÄREMÄRKUSI TALLINNA ÜLIKOOLI ÕIGUSTÕLKELOENGUTELT 2006. AASTA SÜGISEL

Tallinna Ülikooli tõlkekoolituskeskus tegutseb 2002. aasta sügisest. Sellest ajast peale õpetatakse seal ka õigustõlget. Mina pidasin oma esimese õigustõlkeloengu tõlkemagistrantidele 2003. aastal ning viimasel paaril aastal olen seda teemat nelja loengu ulatuses tutvustanud ka bakalaureusekraadi omandajatele kirjaliku tõlke lisaeriala raames.

Õigustõlkeõpetusest üldiselt

Õigustõlke magistrkursus toimub kahel semestril teise aasta magistrantidele. Esimese aasta jooksul on nad kuulanud muu hulgas tõlketeooria, terminoloogia ja keeleteaduse loenguid, õigustõlkekursuse olulise ettevalmistusena on käsitletud Euroopa Liitu ja õigus-teaduse põhimõisteid.

Õigustõlkekursuse kolmekümne loengu-seminari läbiv põhimõte on praktilisus: igaks seminariks on magistrandid teinud iseseisva tõlketöö, mida seminaritunni jooksul üheskoos analüüsimise. Peamiselt oleme tegelnud Euroopa Liidu õigusaktide eelnõude tõlkimisega, aga käsitleme ka üldisemaid Euroopa Liidu tekste, mis siiski õigusest kõnelevad. Lähtekeeleks võib seejuures peale inglise keele olla mõni muu Euroopa Liidu keel, millest magistrant oskab ja soovib tõlkida. Euroopa Liidu veebilehtedel leidub veel küllaldaselt tekste, mida ei ole eesti keelde tõlgitud. Mõne seminari ulatuses käsitleme välislepingute tõlkimist ning vähemalt teist sama palju Euroopa Kohtu tekstide tõlkimist. Praktilise tõlkimise ja analüüsi kõrval olen loengu vormis tutvustanud mitmesuguseid tõlke-eeskirju: õigustõlke käsiraamatuid, Õiguskeeles ilmunud tõlkejuhtnõore ja keelekorraldajate üldisi soovitusi.

Osa õigustõlkeloenguid loevad külalised. Nii on viimastel aastatel üks teema olnud tõlketööd advokaadibüroos. Selle teema käsitlemisel on oma igapäevatoos ettetulevate tekstiliikide tõlkimist tutvustanud tõlkemagister Sirje Sinivee. Tõlkemagister Tuuli Hallang on rääkinud oma magistratöö põhjal õigustõlke teooriast. Kaks seminari on vandetõlginduse päralt: Pille Vinkel Justiitsministeeriumist on tutvustanud vandetõlgi töö eripära ja esitavaid nõudeid ning vandetõlk Maris Järve selle elukutse kõõgipoolt. Jõudumööda on püütud rääkida ka Eesti seaduste inglise keelde tõlkimisest – oma tööst on rääkinud kunagine õiguskeeleskeskuse õigustoimetaja ja praegune Justiitsministeeriumi ametnik Saule Reitel.

Tõlkemagistrandid on läbinud eesti keele kursuse, kuid ilmselt tuntakse puudust praktilisest bürokraatiakeelest. Seega olen õigustõlkekursuse raames lasknud magistrantidel teha lühiettekandeid Õiguskeeles ilmunud artiklite põhjal (kogumikest “Õigus ja keel” ja “Keel

ja õigus”) ning tutvustada “Ametniku keelekäsiraamatus” ja kogumikes “Keelenõuanne soovitab” ilmunud kirjutisi. Selliste lühireferaatide raames oleme rääkinud ka mitmesugustest välismaistest ametikeele lihtsustamise ja selgitamise algatustest (nt Euroopa Komisjoni tõlkijatekureeritud “uduvastane” kampaania,¹ inglaste võitlus selge keele eest “Plain English” ning rootslaste ja soomlaste asjaomased keelepõngutused).

Õigustõlkeõpetus praktikas

Mulle on jäänud mulje, et magistrandid peavad õigustõlget ühtaegu nii kasulikuks kui ka raskeks. Kasulikkusest annab tunnistust kas või see, et kursusest on igal aastal osa võtnud ka hulk suulise tõlke magistrante, kelle jaoks õigustõlge ei ole kohustuslik. Mõistagi on kasulik seegi, et kursus on hea sissejuhatus Euroopa Liidu tekstide tõlkimiseks. Osa kursusel osalenuid on läinud tööle Euroopa Liidu institutsioonide tõlkeosakondadesse, osa toimetab kindlasti Eesti tõlketurul Euroopa Liidu tekste tõlkides. Et iganädalane harjutamine toimub otse elust ehk vabakutselise tõlkija töölaualt pärit tekstidega, on kõigil kursuse lõpetanuil, kes elukutseliseks tõlkijaks tahavad saada, võimalik ette kujutada, et just selline võib ka nende tõlkijaelu välja näha.

Lisaks õigustõlkele hinnatakse tegelikult raskeks ka kaht ülejäänud süvendatult õpetatavat tõlkeharu: majandus- ja tehnikatõlget. Niinimetatud kolekirjanduse tõlkimine on igal juhul raske. Seejuures olen ma täiesti veendunud, et kui ilukirjanduse tõlget õpetatakse, küllap leitaks siis, et seegi on võimatult raske.

Et tõlkimise õppimine selle elukutse talumatu kerguse paljastab, paistab eriti silma sama teema tutvustamisest bakalaureusetaseme õpilastele. Kirjaliku tõlke lisaeriala raames on eri tõlkeõppejõud üheskoos püüdnud anda ülevaadet nii majandus-, tehnika- kui ka õigustõlkest. Ühelt eelmise aasta kursusest mäletan, kuidas üks õpilane ütles midagi seesugust: “Kui majandustõlge läbi sai, siis teadsin, et seda ma elus kunagi teha ei taha. Kui tehnikatõlkega tutvusin, siis teadsin, et see on nii raske, et seda ma kunagi tegema ei hakka. Kogu lootus jäi õigustõlkele, mida loeti viimasena. Kui aga see läbi sai, siis teadsin, et minust iialgi tõlkijat ei saa.” Tõe huvides tuleb muidugi lisada, et magistrikursuse lõpetanutest jääb suur osa tegevõlkijaiks ja igal bakalaureusetaseme kursusel on neid, keda tõlkimine edaspidigi huvitab. Lihtsa võõrkeeleõppija veendumus, et kui muud tööd ei leia, siis tõlkida ikka võib, võib asjaga lähemal tutvumisel nii mõnigi kord kõikuma lüüa. Igatahes saadakse aru, et seegi on amet, mis ei ole iseenesest selge.

Kuid mis siis on õigustõlkes see raske? Minu järgnevad järeldused ei pretendeeri ei hõlmavusele ega teaduslikkusele, olgu need lihtsalt ääremärkused käesoleva semestri muljetest.

¹ Vt **H. Saluäär**. Võitlus udutamise eest. (Euroopa Komisjoni tõlkijate kampaaniast arusaadava õiguskeele eest.) – Õiguskeel 2003, nr 1, lk 46–49 ja nr 2, lk 33–35.

Vorm on see kooruke ...

Erinevalt tehnika- ja majandustõlkest on õigustõlke puhul ette näidata hulgaliselt käsiraamatuid ning rohkem või vähem rangeid reegleid, millest osa on lausa sellised, mida tuleb sõna-sõnalt ja punkt-punktilt järgida (nt EL-i määruste ja direktiivide preambuli kordusfraasid koos kirjavahemärkidega). Niisamuti on teatav hulgake oma reegleid välja kujunenud välislepingute eesti keelde tõlkimisel² ja põhjalik käsiraamat on Euroopa Kohtu tekstide tõlkijatele. Lisaks peab asjatundlik tõlkija tundma ning arvestama ka Eesti õiguskeelekorraldajate soovitusi ja nõuandeid.

Kirjapandud juhtnöörid hõlbustavad nii õppimist kui ka õpetamist, sestap on üks osa õigustõlkeeksami hindest alati kujunenud reeglite ja kordusfraaside tundmisest. Kui Euroopa Liidu institutsioonile tööd tegeva vabakutselise tõlkija saatust ja teenistust võib sõltuda muu hulgas valesti pandud komast või semikoolonist (sest mõni vale kirjamärk võib reeta tõlkija üleüldise asjatundmatuse), – on iga kriipsuke oluline ka õigustõlke õpetamisel. Küsimus ei ole mõistagi üksnes kriipsukestest, õiget vormistamist vajavat on palju: viited teistele õigusaktidele ja kohtulahenditele (koos kuupäevade, numbrite, osaliste ja avaldamisviidetega), riiginimed ja asutuste nimetused, õigusaktide jaotuselemendid jne. Õigustõlkes ei saa sisu vormist ses mõttes olulisemaks pidada. Nii et üks raskus õppija seisukohast on suhteliselt mahukas reeglirägastikus orienteerumine. Lohutuseks olgu siin teadmine, et kui keegi seda tööd leivatööna teeb või tegema hakkab – ja seda tööd tõesti hästi tahab teha –, siis saavad reeglid kiiresti omaks. Kord nädalas lehekülghaaval tõlkimine ei anna semestri jooksul jalad-põhjas-tunnet lihtsalt veel kätte.

... kuid sisu on see iva

Otsustab siiski sisu tundmine, teksti sõnumist arusaamine ja konteksti tabamine. Näiteks oli koduseks harjutustööks (üks lehekülg teksti nädala jooksul, kõik allikad vabalt kasutusel) üks Euroopa Liidu Nõukogu määruse eelnõu kondita veiselihaga kauplemise kohta. Tõlgitav lõik sisaldas viidet ühele suhteliselt uuele otsustusmenetlusele koos selle menetluse lühikese refereeringuga. Samuti oli tsiteeritud kombineeritud nomenklatuuri vastavat kirjet, mis oli ühes teises Euroopa Liidu Teatajas (ELT) tõlgituna avaldatud. Harjutustööde peamised vead tulid sellest, et tõlkeõppurid ei olnud osanud ELT-st otsida ega leida paralleeltekste, kus samad laused olid juba tõlgitud (seejuures olid viited ju numbriliselt antud). Samuti oli näha, et ei tunta otsustusmehhanisme (nt mis institutsioon teeb ettepaneku, kes kooskõlastab, kes võtab õigusakti vastu jne), ei orienteeruta Euroopa Liidu õigusaktide hierarhias (nt asutamisleping ei sätesta konkreetseid eeskirju, vaid eeskirjad võetakse vastu asutamislepingus sätestatud menetluse kohaselt). Iseloomulik on see, et need, kes on aru saanud, et Euroopa Liidu õigusaktide tõlkimine tähendab eeskätt tööd materjalidega, võivad esitada perfektse töö, mille ükski lahendus ei viita algajale tõlkijale. Need, kes usuvad, et neid tekste saab tõlkida musta kirjaga valgele paberile, eksivad. Huvitav, et

² Vt nt Välislepingute korduvväljendid. – Õiguskeel 2000, nr 1; lk 27–33, H. Saluäär. Juhtnööre välislepingute tõlkijale. – Õiguskeel 2004, nr 4, lk 39–46.

viimaseid veab alt ka keeleoskus – isegi sõnaraamatu abil ja puhtgrammatilisel tõlkimisel ei saaks mitmeid sisuvigu tekkida, nagu seda laadi tõlgetes tihti tekib.

Ümbritseva (s.t tõlgitava) maailma puuduliku tunnetamise kurioosne näide tuleb aga ühest bakalaureusekursuse harjutustööst. Tõlkida tuli paar lõiku naiste poliitiliste õiguste konventsioonist. See konventsioon ütleb: *everyone has the right to take part in the government of his country directly or indirectly through freely chosen representatives, and has the right to equal access to public service in his country*. Kümnest üheksa õppurit ei mõistnud fraasi *access to public service*, tõlkides selle *juurdepääsuks avalikele teenustele*. Paar rida allpool on lause: *Women shall be entitled to hold public office and to exercise all public functions, established by national law, on equal terms with men, without any discrimination*, kus vähemalt paarist harjutustööst selgus, et naistel peab olema õigus *pidada kontorit*, ... samas kui ülejäänud kaks põhiõigust on valida ja olla valitud.

Selliseid näiteid, kus tõlge osutub lootusetult valeks seetõttu, et tõlkija (loe tõlkeõppur) ei tunne asja sisu, on väga palju. Magistrantide puhul ei ole näited ehk nii drastilised, sest nad on äsja läbinud Euroopa Liidu kursuse ja saanud ülevaate selle põhimõistetest. Bakalaureusetaseme õppurid on aga igal aastal väitnud, et nad ei ole Euroopa Liidu teemasid kunagi õppinud ning seega ei ole *Euroopa Parlamendi Riigikoguks* tõlkimine nende puhul ka haruldane. Lisaks õpitavatele teadmistele on suur osa elukogemusel (tihti, kuid mitte alati, on suhteliselt paremad tulemused vanematel ja vilunumatel õppuritel) ja keeleoskusel (kipub pigem nii olema, et mida nooremad inimesed, seda kehvem eesti keel – kuid ka see järeldus on kindlasti muljeüldistus, mis ei toetu analüüsile).

Keeleoskusega ei saa. Ikka on öeldud, et hea tõlkija peab eeskätt oskama sihtkeelt, alles seejärel on oluline lähteele oskus.³ See on tõsi, kui pidada silmas elukutselisi tõlkijaid. Elegantsem on ikka selle tõlkija tõlge, kelle keeletunnetus on peenem, ehkki sisu osas võib kohmakam tõlge sama õige olla. Oma õppejõutöös näen ma, missugust kurja vaeva näeb mõni õppur sihtkeele lause kokkulugemisega. Lisaks on igal kursusel olnud ka paar vene keelt emakeelena kõnelejat, kes olude sunnil peavad õppetöös ühest võõrkeelest teise tõlkima. Nende töödest võib tõesti leida ka *rohelise maja gaaside* tüüpi tõlkevigu (*greenhouse gases*), kuid see ei tähenda veel, et neil tõlkijatena üldiselt potentsiaali ei oleks. Sügiseselt bakalaureusekursusel on just üks näide, kus vene keelt emakeelena kõneleja sai puhta viie seal, kus eestlased kolme piiril laveerisid. Võõrkeelerääkija täis- ja osasihitise vea puhul võib silma kinni pigistada, seda ei saa aga teha, kui emakeelerääkija asja sisust aru ei saa ja mõttekat lauset kokku ei pane.

Kokkuvõtteks

Kuigi mõne magistrandi puhul on kindlasti juba praegu tegemist kutselise tõlkijaga, on üldiselt vara neid harjutustöid tõlgeteks ja õppureid tõlkijateks nimetada. Õppides on

³ Vt. U. Liivaku. Eestindamise aabitsatõdesid. – Õiguskeel 1996, nr 3, lk 33–35.

ikka lubatud vigu teha ja järgmine kord targem olla. Õpitaksegi ju võõrast asja ja keegi ei ole sündides tark. Alati on kursustel olnud neidki, kellelt õppejõud ise õppida võiks ja kelle terased tähelepanekud nii mõnigi kord oma abitust ja teadmatust tunnistama panevad. Oma ülesande üle mõeldes olen jõudnud arusaamisele, et tõlkeõpingutel on ja võibki olla väga palju eesmärke. Kellele on õigustõlkekursus praktiline käsitööõpetus igapäevatoos uute žanrite ettevõtmiseks, kellele silmaringi avardamine, kellele aga hoopis äratundmine, et tõlkimine on tore elukutse küll, kuid see maailm, mida vahendades peensus-teni tunda tuleb, teda nii väga ei huvitagi. Tõlkimine ei peagi kõigile meeldima ega sobima. Suur asi on seegi, kui kursusel osalemine aitab tekitada teadmist, et tõlge ei ole midagi seesugust, mida juhiabi kalendri täitmise ja telefonile vastamise vahepeal kümneid lehekülgi päevas teha võiks.

Et mitte pessimistlikult lõpetada, meenutan, et seni ei ole olnud ühtki kursust, kus mõni magistrant poleks tahtnud õigustõlketeemalist magistritööd kirjutada. Selles vallas on ka väga kenasid tulemusi tulnud.

HILLE SALUÄÄR,
Tallinna Ülikooli tõlkekoolituskeskuse õigustõlkelektor

ÕS 2006

Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2006. Eesti Keele Instituut. Toimetanud Tiiu Erelt. Koostanud Tiiu Erelt, Tiina Leemets, Sirje Mäearu, Maire Raadik. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2006.

Eesti Keele Instituudi keelekorraldajail on valminud “Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2006”. Eelmisest suurest normisõnaraamatust ÕS 1999-st lahutab seda seitse aastat. See on parajalt pikk ajavahemik, et keelemuutusi arvestades normipilti uuendada. Eelkõige tähendab see mitme tuhande uue sõna ja väljendi lisamist, sadu uudistähendusi, kuid ka mitmesuguseid muid kohendusi. Näiteks on üsna märkamatuks saanud igapäevasteks sõnadeks sellised ühiskonnaelu kirjeldavad uudissõnad nagu *alarahastama, eelhääletama, eluheidik, eurotoetus, haldusreform, huvirühm, isikukood, kodanikuühendus, kogumispension, kriisiohjamine, lõimuma, märulipolitsei, nõukoda, sotsiaalmaks, tõukefond, vanemahüüvitis, üleilmastuma*.

7. septembril 2006 võttis Vabariigi Valitsus vastu määruse “Eesti kirjakeele normi kehtestamise kord”, mis asendab varasemat, 3. oktoobri 1995. a määrust. Uue määruse § 1 määratleb: “Eesti kirjakeele normi .. all mõistetakse õigekirjutuslike, grammatiliste ja sõnavaraliste normingute ja soovitude süsteemi, mis peab tagama ametliku keelekasutuse ühtluse ja selguse ning suunama avalikku keelekasutust.”

Selgituseks võiks lisada, et normikohane on selline keeletarvitus, mille suhtluspädevus heaks kiidab. Puht keelenormidele lisanduvad keelelise käitumise reeglid. Keeleline vabadus on väga suhteline. Näiteks iga elukutse juurde kuuluvad normid tänapäeva eesti keeles ei tasandu, vaid hoopis kujunevad aredamalt välja (missugust keelekasutust oodatakse õpetajalt, linna- ja vallaametnikult, prokurörikt, ehitustööliselt). Teiste ühiskonnaliikmete keelelised ootused suurenevad sedamööda, mida kõrgemal isik ühiskonna astmestikus on, nt ei saa parlamendiliige või minister lubada endale avalikul suulisel või kirjalikul esinemisel keelevorme nagu *niisugusi, töödata* või *olen vaatand*, sõnu ja väljendeid nagu *autopede, sommid, vanad peerud, penskarid*. Need võivad olla kooskõlas slängi normiga, neid ei tunnista aga kirjakeele norm.

Määruse § 2 lõikes 1 seisab: “Kirjakeele norm on määratud õigekirjutuse, häälduse, sõnavaara ja grammatika osas Eesti Keele Instituudi uusima õigekeelsussõnaraamatuga, Emakeele Seltsi keeleteoimkonna normingute ja otsustega ning keeleteoimkonnas heaks kiidetud ortograafiareeglistikuga, normatiivse käsiraamatu ja grammatikaga.” ÕS 2006 kaanel, tiitellehe pöördel ja saatesõnas ongi öeldud, et see on kirjakeele normi alus. Teised eelnimetatud normiallikad saavad ES-i keeleteoimkonnas heakskiidu korral tiitlipööördele mär-

ke “Heaks kiitnud Emakeele Seltsi keeleteoimkond”. Seda tulekski edaspidi silmas pidada, et vältida kommertskirjastuste juhuslikke ümberkirjutusi ja vigadega ümberjutustusi.

Nii on ÕS 2006 igale ametnikule ja juristile hädavajalik raamat, sest isegi juhul kui ta on koolis hoolsa õppimisega kirjakeele normi üldiselt omandanud, on ikkagi tihtipeale tarvis täpsustada mõne uue võõrsõna kirjutamist, sõnade tähendusi, stiili- ja erialakuuluvust, kokku- või lahkukirjutust, tuletise või liitsõna õiget moodustust jpm.

Tegemist on universaalse sõnaraamatuga, mille 1220 lehekülge on täis mitmekesist keeleinfot. Eesti keele kohta on olemas mitu erisõnastikku, kus igaühes põhjalikumalt esitatud üks keeletahk, nt vormisõnastik analüüsib käänamist-pööramist, seletussõnaraamat kirjeldab sõnade tähendusi, fraseoloogiasõnastik esitab püsiühendid jne. ÕS püüab ühete kaante vahel anda kõige olulisemat kõigest: sõna kirjakuju, hääldus (välde, palatalisatsioon, rõhk), võimalused inglise, prantsuse vm tsitaatsõnade asendamiseks eesti sõnaga (või vähemalt, mis võõras sõna tähendab), käänamine, pööramine ja võrdlemine, tähendus kas sünonüümi või seletuse kujul, tuletise või liitsõna moodustus (kas kasutada nime-tavalist, omastavalist või *s*-liitumist), sõna harilik ümbrus lauses ja süntaktilised seosed (sh reksioon), eriala- ja stiilikuuluvus.

ÕS 2006-s on väga palju kõrvutamist, näitamaks eri allkeelte, registrite, stiilide erisuguseid väljendusviise. Neist arusaamiseks tuleb teraselt tähele panna märgendeid, mis asuvad otse sõna või väljendi järel. Nt **plinder** ARGI *häda, kimbatus, kitsikus* – tähendab, et argikeele sõnale *plinder* vastavad neutraalkeeles *häda, kimbatus* ja *kitsikus*; artiklis **toonela**: Läks toonela teele LUUL *suri* [luulekeelest neutraalkeelde]; **müts**: Ära mine mütsiga lööma ÜLEK *ära võta asja liiga kergelt* [piltlikult väljendilt otseütlemisele]; **seonduma**: Arutati tehase likvideerimisega seonduvaid probleeme PABERL *arutati tehase sulgemist* [paberlikust bürokraadikeelest neutraalkeelde]; **teostama**: Teostab juhtimist PABERL *juhhib* [nagu eelmine näide]. Keelekasutaja peab ise otsustama, mis keelekuju ta mis olukorras kasutab, nt kuidas räägib jurist formaalses (koosolekul, kohtus), kuidas mitteformaalses (kodus, sõprade keskel) olukorras. Arvata võib, et advokaat ütleb kohtus otse, et hageja *on rase*, ega hakka eufemismiga varjundama, et hageja *ootab peenikest peret, on käima peal, on palli alla neelanud, on õnnistatud olekus*, hagejal on *tiit tulemas* või et tal *on asjad sedapsi*.

Sõnaraamatus on ka palju õpetusi, kuidas kehva või päris kõlbmatu keelendi asemel paremini ütelda. Kõige karmim soovitamismoodus on see, et sõnad ja väljendid, mida ei peaks üldse kasutama, on looksulgudes: {**koheselt**} → kohe, {**liikmelisus**} → liikmesus, {**multikultuurne**} → mitmekultuuriline.

Teine soovitamismoodus on leebem, kuid arukas sõnaraamatu kasutaja võtab ehk sedagi kuulda. Nt **rida**: Real inimestel, *parem*: mitmel inimesel, **näitusmüük**, *parem*: müügi-näitus.

Sobimatutele tähendustele osutab *ei soovita tähenduses*: **kaasaegne kellegagi või millegagi samaaegne**; *ei soovita tähenduses*: *tänapäevane, praegusaegne, nüüdisaegne, uueaegne, ajakohane, moodne*. Nagu näha, peituvad seesuguses vormis needki sõnad, mida väära sõnakasutuse asemele panna.

Seega on ÕS 2006 **suunav ja soovitav sõnaraamat**, mis esitab tänapäeva eesti kirjakeelt, kuid ei piirdu keelekasutuse kirjeldamisega, vaid annab ka hinnanguid, mis on hea, mis halb keel, püüab edendada keelekasutuse otstarbekohasust ja suurendada keele väljendusvõimalusi.

TIIU EREL,
Eesti Keele Instituudi peakeelekorraldaja

In memoriam

ERKI SILVET (10.05.1922 – 29.09.2006)

Õiguskeele endine peatoimetaja Erki Silvet on lahkunud. Nüüd puhkab ta Rahumäel. Ei astu enam ministeeriumist läbi, ka ei saa talle helistada, et nõu küsida. Tema tarkuse ja tasakaalukuse järele jäävad puudust tundma tema lähedased, endised töökaaslased, kunagised õpilased.

Inimene ise ei saa määrata, kus ja millal elada. Erki Silveti elu viljakam periood jäi nõukogude aega. Omaaegse justiitsministrina tuli tal nii mõnigi kord loovida ohtlike karide vahel: täita kõrgeid parteipoliitilisi korraldusi ja toimida samal ajal omaenese südamehääle järgi. See oli keeruline, kuid ta sai hakkama ning pälvis sellega oma lähikondsete sügava lugupidamise.

Erki Silvet ei armastanud tühje sõnu. Seepärast muutis ta näiteks omaaegsed kohustuslikud poliitõppused spetsialistide nõupidamisteks, kus arutati justiitsala üldarengu ja ministeeriumi tegevuse sisulise korraldamise küsimusi. Probleeme käsitles ta pigem kui teadlane, kes toetas alternatiivsete lahenduste otsimist ja asjalikku mõttevahetust nii õigusloomes kui ka õiguskaitseasutuste tegevuse suunamisel. Toonase teenelise juristi aunimetuse pälvis ta eelkõige oma tõde otsiva töökuse ja sügavate teadmiste eest.

Seaduseelnõude ettevalmistamisel oli ta nõudlik nii nende juriidilise kui ka keelelise täpsuse suhtes. Kuigi eesti keel ei olnud tollal riigikeel, muretses ta seadustõlgete konarliku väljenduslaadi pärast. Õiguskeele latusamaks muutmiseks loodi tema algatusel ministeeriumi juurde seadusandlike aktide terminoloogia komisjon ja keeleteimetaja ametikoht.

Pärast Eesti taasiseseisvumist kutsuti Erki Silvet, nüüd juba eakana, Justiitsministeeriumi tagasi. Omandireformi keeruka ja vastuoluderohke ellurakendamise käigus vajati õigluse tagamiseks temasugust rikkalike elukogemustega ja põhjalike juriidiliste teadmistega inimest. Ta juhtis õigusvastaselt võõrandatud vara tagastamise ja kompenseerimise keskkomisjoni, pälvides oma aususega paljude abivajajate tänu.

Juristina andis ta märkimisväärse panuse nüüdisaegse Eesti pärimisõiguse loomisse. Ta oli alati valmis andma väärtuslikku nõu kõigile, kes seda temalt küsisid. Härrasmehena ja hooliva inimesena püüdis ta mõista ka oma kaastöötajate muresid, aidates neile oma tagasihoidlikul viisil lahendusi leida.

Erki Silvet jääb oma kaasaegsete mälestustesse kui väljapaistev jurist ja soe inimene.